

บทที่ ๔

การประยุกต์ใช้หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับคุณสมบัติของพระธรรมกถึก ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย

การประยุกต์ใช้หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับคุณสมบัติของพระธรรมกถึกในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย เป็นการกล่าวถึงการประยุกต์ใช้หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับคุณสมบัติของพระธรรมกถึกในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย โดยแบ่งออกเป็น การประยุกต์ใช้หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมกถึก การประยุกต์ใช้เทคนิคและวิธีการใช้หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมกถึก และการประยุกต์ใช้หลักพระธรรมกถึกของพระสงฆ์ผู้เผยแผ่ในสังคมไทย ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไปนี้

๔.๑ การประยุกต์ใช้หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมกถึก

การประยุกต์ใช้หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมกถึก เป็นการกล่าวถึงการประยุกต์ใช้หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมกถึก กล่าวถึงพระพุทธศาสนามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการกระทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้แผ่ขยายกว้างขวางออกไป พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงบทบาทของพระสาวกในการธำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาว่า ภิกษุทั้งหลายจะต้องมีสติปัญญาเฉียบแหลม ได้รับการแนะนำเป็นอย่างดี มีความกล้าหาญ เป็นพหูสูตร ทรงธรรม ทรงวินัย ปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ สามารถบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้เข้าใจได้ แสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ปราบปรามปราชัยที่เกิดขึ้นให้เรียบร้อยโดยชอบธรรมได้ หากพุทธสาวกเป็นผู้สามารถกล้าหาญในสิ่งเหล่านี้แล้ว พระองค์ก็พร้อมที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ถ้าพุทธบริษัทไม่ปฏิบัติตามหลักการทั้ง ๔ ประการซึ่งเป็น บทบาทของพุทธบริษัทที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้มีอยู่ ๔ ประการ คือ

- (๑) ศึกษาเล่าเรียน
- (๒) พากเพียรปฏิบัติ
- (๓) จัดการเผยแผ่
- (๔) แก้อัศจรรย์^๑

ย่อมไม่สามารถที่จะธำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาให้มั่นคง และยังยืนยาวนานตลอดไปได้ และพระพุทธศาสนาก็อาจกลายเป็นเพียงแค่สัญลักษณ์ หรือเครื่องหมายพอให้คนทั้งหลายได้กำหนดรู้เท่านั้น

พระพุทธเจ้าทรงเผยแผ่พระพุทธศาสนา และทรงปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างแก่พระสาวก เพื่อให้เป็นหน้าที่ของพระสาวกที่จะต้องปฏิบัติสืบต่อกันมาเมื่อพระองค์ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

^๑ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๘/๑๑๓-๑๑๔.

แล้ว ทรงแสดงธรรมแก่พระสาวกจนมีพระอรหันต์ ๖๑ องค์ เกิดขึ้นในโลก จึงทรงส่งพระสาวกไป
ประกาศพระศาสนาเป็นครั้งแรกโดยให้ภิกษุทั้งหลายจาริกไปคือ

(๑) เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก

(๒) เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก

(๓) เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์

แสดงธรรมที่มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด
ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะให้บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิงครบถ้วน แม้พระองค์ก็
เสด็จไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม^๒

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า ยังประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นแก่เวไนยสัตว์เป็น
จำนวนมาก ทั้งที่เป็นมนุษย์ เทวดา มาร พรหม และหมู่สัตว์ สมกับพระนามที่ว่า เป็นครูของเทวดา
และมนุษย์ทั้งหลาย^๓ เพราะทรงพร่ำสอนเวไนยสัตว์คือ

(๑) ประโยชน์ ตนในภพนี้มี ๔ อย่าง คือ

๑) อุภูลสัมปทา หมายถึง ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น

๒) อารักขสัมปทา หมายถึง ความถึงพร้อมด้วยการรักษา

๓) กัลยาณมิตตตา หมายถึง ความเป็นผู้มีมิตรดี

๔) สมชีวิตา หมายถึง ความเป็นอยู่เหมาะสม^๔

(๒) ประโยชน์ ผู้อื่นในภพหน้ามี ๔ อย่าง คือ

๑) สัทธาสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา

๒) สีลสัมปทาความถึงพร้อมด้วยศีล

๓) จาคสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยการเสียสละ

๔) ปัญญาสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยปัญญา^๕

(๓) ประโยชน์อย่างยิ่ง คือ พระนิพพาน ตามสมควรแก่ประโยชน์ที่เทวดาและมนุษย์จะพึง
ได้รับ และเพราะทรงช่วยพาหมู่สัตว์ให้พ้นความกัณดารคือความเกิด ดุจสัตว์พาหนะคือหัวหน้ากอง
เกวียนพาบริวารข้ามทางกัณดาร^๖

ภิกษุได้ชื่อว่า เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า เพราะเกิดในที่สุดแห่งการฟัง หรือเพราะเป็น
ผู้ฟังโอวาทและอนุสาสนีของพระพุทธเจ้า ผู้ตรัสรู้สังขตธรรมและอสังขตธรรมทั้งหมด^๗ เมื่อฟังพระ
ธรรมที่พระองค์ทรงแสดงแล้ว ก็มีโอกาสดำเนินธรรมตามสมควรแก่อุปนิสัย ของตน และตามสมควร
แก่บารมีที่ได้บำเพ็ญมาในอดีตชาติเพราะฉะนั้น ในการเผยแผ่ธรรมจึงต้องมียोगค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ

(๑) ผู้แสดงธรรม (เทศโก)

(๒) ผู้ฟังธรรม (สาวโก)

^๒ วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^๓ วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๘๕.

^๔ อง.อภฺรฺก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐.

^๕ อง.อภฺรฺก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๓.

^๖ วิ.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๐๓-๑๑๘,

^๗ ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๓/๓๐๕.

(๓) ธรรมที่พระองค์ทรงแสดงไว้ (ธมโม)

เมื่อมีองค์ประกอบครบสมบูรณ์จึงจะทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนา สามารถขยายออกไปได้อย่างกว้างขวางบทบาทของนักเผยแผ่พระพุทธศาสนา สามารถแสดงออกได้หลายวิธีเพื่อให้คนผู้สนใจในพระพุทธศาสนาเกิดความเข้าใจอย่างถูกต้อง และนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต ซึ่งจะทำให้ผู้ปฏิบัติตาม หมดความทุกข์ได้รับแต่ความสุขโดยส่วนเดียว เพราะฉะนั้น การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ต้องเริ่มตั้งแต่บทบาทของผู้เผยแผ่ ที่จะแสดงออกให้คนทั้งหลายได้รับรู้ซึ่งเป็นการชักนำให้เกิดศรัทธาในเบื้องต้น ก็การเผยแผ่พระพุทธศาสนาไม่ได้อาศัยแต่เพียงการแสดงธรรมอย่างเดียวเท่านั้น การส่ำรวมอินทรีย์ มีสติสัมปชัญญะในการทำกิจของตนก็จำเป็นว่าเป็นการเผยแผ่ทางอ้อมเหมือนกัน ดังเช่นที่พระอัสสชิเถระเข้าไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์พออุปติสสะมาณพได้เห็นท่านเดินส่ำรวมอินทรีย์มีความสงบเสงี่ยม ก็เกิดความเลื่อมใสว่า บรรพชิตมีรูปร่างนี้เราไม่เคยเห็นมาก่อนเลย อินทรีย์ของท่านผ่องใส ผิวพรรณก็ผุดผ่องหมดจด จึงติดตามท่านไปเพื่อให้ท่านแสดงธรรมให้ฟังจนได้ดวงตาเห็นธรรม^{๔๔} วิธีการอย่างนี้ มีส่วนทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาประสบผลสำเร็จอย่างดีในสมัยพุทธกาล

๔.๑.๑ พระธรรมกถึกกับการสอนธรรม

การเทศน์ คือ งานสอน พระธรรมกถึกก่อนจะลงมือสอนควรพิจารณาถึงผู้ฟังว่าเป็นอย่างไร การจะเป็นนักเทศน์ก็ต้องรู้จักการสังเกต รู้จักวิเคราะห์เจาะลึกลงไปในเรื่องต่างๆ ให้มาก เช่น เรื่องบุคคลงาน สถานที่ และเหตุการณ์ที่คนสนใจ สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นสิ่งที่นักเทศน์พึงต้องคำนึงถึงเสมอเพื่อให้การเทศน์นั้นบรรลุผลที่วางไว้ ดังนั้นพระธรรมกถึกควรจะยึดหลัก ดังนี้

(๑) การแสดงธรรมไม่ควรขาดปฏินิเทศ ผู้แสดงธรรมถ้าไม่มีปฏิบัติจะทำให้ไม่มีความชัดเจน ผู้ฟังจะไม่เข้าใจ มองภาพไม่ออก เรียกว่า ฟังเทศน์ไม่รู้เรื่อง จึงควรมีปฏินิเทศก่อนจบการเทศน์ทุกครั้ง ตามสมควรแก่ความสามารถของตน^{๔๕}

(๒) ต้องเลือกอุเทศให้เหมาะสม อุเทศนั้นต้องมีความเหมาะสมกับบุคคล กาลเทศะ และการทำงาน จึงจะประสบผลสำเร็จตามความมุ่งหมายของการเทศน์ โดยควรพิจารณาจาก ดังนี้

๑) บุคคล ผู้เทศน์ต้องพิจารณาผู้ฟังว่าเป็นคนรับใด มีความรู้พื้นฐานระดับใด แล้วควรเลือกธรรมะให้เหมาะสม การสังเกตบุคคลของนักเทศน์

๑. ถ้าเป็นเด็กจะชอบฟังเรื่องอุนิหาร เรื่องแปลกประหลาดและนิทาน

๒. ถ้าเป็นคนหนุ่มสาวจะชอบฟังเรื่องสนุกปลุกใจ ให้ความหวัง

๓. ถ้าเป็นคนสูงอายุจะชอบฟังเรื่องเบื้องหลังที่ผ่านมาในอดีต โดยเฉพาะเรื่องชาดก

๔. ถ้ารู้ลักษณะคนฟังดีแล้วไม่เป็นการยากที่จะเตรียมการเทศน์ให้เหมาะสมกับคนฟัง

^{๔๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐/๗๔.

^{๔๕} วศิน อินทสระ, พุทธวิธีในการสอน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐-๑๔.

การประยุกต์ใช้หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมกถึกในการดำเนินชีวิต คือพระธรรมกถึกควรใช้หลักสังคหวัตถุ ๔ ในการบริหารคน มีความสามารถในการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น สามารถจูงใจให้เกิดการยอมรับและความร่วมมือเช่น

- ๑ . ประสานสัมพันธ์และสร้างความเข้าใจอันดีกับคนในองค์กร
- ๒ . ร่วมทำงานเป็นกลุ่ม จูงใจให้เกิดการยอมรับและให้ความร่วมมือ
- ๓ . ให้บริการด้วยความเสมอภาค
- ๔ . มีความเป็นธรรมทั้งต่อตนเองและผู้อื่น
- ๕ . เสริมสร้างความสามัคคีและร่วมกิจกรรมของหมู่คณะ

๔.๑.๒ พระธรรมกถึกกับการเผยแผ่

พระธรรมกถึกกับการเผยแผ่ กล่าวถึงพระธรรมกถึกกับการเผยแผ่ โดยพระธรรมกถึกผู้จะเผยแผ่พระพุทธศาสนา พึงดำรงตนอยู่ในองค์คุณของนักเผยแผ่ที่ดีด้วยเช่นกัน เพื่อยังศรัทธาความเลื่อมใสและให้การเผยแผ่มีประสิทธิภาพสูงสุดคือ

(๑) ปณิธาน ในการแสดงธรรมต่อผู้ฟัง นักเผยแผ่พึงตั้งจิตไว้ในใจของตนก่อนแสดงว่า จักกล่าวชี้แจงไปตามลำดับเหตุการณ์ พร้อมยกเหตุผลให้สมจริงมาประกอบ แสดงด้วยเมตตาจิตหวังอนุเคราะห์มิใช่เพื่อหวังลาภสักการะและไม่แสดงธรรมไปกระทบต่อใครให้เสียหายหรือตำหนิต่าง ๆ ทำให้ผู้ฟังคนนั้นเกิดความไม่พอใจ

(๒) ปฏิสัมภิทา ความเข้าใจ ปัญญาที่แตกฉานในอรรถ (เนื้อหาสาระ) เข้าใจในธรรม (อธิบายย่อหรือพิสดารได้) เข้าใจในหลักนิรกิเลส (การฆ่าของในภาษา) และเข้าใจในหลักปฏิภาณ คือ ไหวพริบในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

(๓) พหูสูต การคงแก่เรียน การได้ฟังมาก จำได้ คล่องปาก พ่วงพินิจให้ขึ้นในใจของตนและสามารถขบคิดได้ด้วยทฤษฎี คือ เห็นตามได้ด้วยเหตุผลที่เป็นจริง

(๔) การรู้จักแสดงธรรมไปตามขั้นตอน การแสดงธรรมไปโดยคำนึงถึงภาวะของผู้ฟังเป็นหลัก โดยเริ่มจากสูงที่มองเห็นด้วยตาไปจนถึงพิจารณาเห็นด้วยปัญญาภายใน ของตนได้แก่ เล่าเรื่องทานกถาให้ฟังก่อน (การให้ทาน) ชี้แจงผลดีของการเป็นคนมีศีลมีความประพฤติที่เรียบร้อยดีงาม จากนั้นเล่าเรื่องสวรรค์ คือ ความสุขใจให้ฟังถัดมา และโยงไปเรื่องโทษของกามที่ทำให้มนุษย์ต้องทุกข์กายทุกข์ใจอยู่นี้ข้อสุดท้ายก็ชี้แจงทางออกจากกามหรือทางออกจากทุกข์นั้น โดยวิธีการสลัดทิ้งกาม

ส่วนในปัจจุบันนี้ พระธรรมกถึกมี การแสดงธรรมและการปาฐกถาธรรม ในสถานที่ต่างๆ กันที่ตนสามารถกระทำได้ทั้งภายในวัดและภายนอกวัด การเผยแผ่ภายในวัด เช่น

- (๑) มีการแสดงพระธรรมเทศนาในวันธรรมสวนะ
- (๒) การบรรยายธรรมหรือพระธรรมเทศนาในวันอาทิตย์
- (๓) การตั้งศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นต้น

ในการแสดงธรรมและการปาฐกถาธรรมของพระ ธรรมกถึก ซึ่ง เป็นการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาภายนอกวัด เช่น

(๑) การสนทนาธรรมตามบ้านเรือนประชาชนในโอกาสอันสมควร

(๒) การบรรยายธรรมหรือการแสดงพระธรรมเทศนาตามที่มีผู้นิมนต์

การแสดงธรรมหรือการปาฐกถาธรรมของพระ ธรรมกถึก คือ การกล่าวสั่งสอน หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อให้พุทธศาสนิกชนสามารถนำเอาหลักธรรมคำสอน เหล่านี้ไปประพฤติเพื่อการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข ธรรมกถึก ควรมีหลักการและวิธีการที่ แสดงธรรมเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาดังนี้

(๑) พระธรรมกถึกผู้แสดงธรรมจะต้องเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ

(๒) พระธรรมกถึกควรแสดงธรรมตามหลักธรรมที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสไว้

(๓) พระธรรมกถึกควรแสดงธรรมโดยเคารพต่อผู้ฟังธรรม ไม่ว่าบุคคลนั้นจะเป็นชน ชั้นใดไม่แบ่งแยกชั้นวรรณะ

(๔) พระ ธรรมกถึก ควรแสดงธรรมตามหลักองค์ธรรมกถึก คือธรรมที่ผู้แสดงธรรม ควรตั้งใจในใจ ๕ ประการคือ

๑) แสดงธรรมไปตามลำดับคือแสดงหลักธรรมหรือเนื้อหาวิชาตามลำดับ ความง่ายยากมีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันเป็นลำดับ

๒) ชี้แจง ยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจคือ ชี้แจงให้เข้าใจชัดในแต่ละแง่แต่ละ ประเด็นโดยอธิบายขยายความตามแนวเหตุผล

๓) แสดงธรรมด้วยเมตตา คือสอนผู้ฟังด้วยจิตเมตตา มุ่งจะให้ประโยชน์ แก่ผู้ฟังอย่างแท้จริง

๔) ไม่แสดงธรรมด้วยการเห็นแก่อามิสคือสอนโดยไม่หวังผลประโยชน์ตอบ แทน

๕) แสดงธรรมไม่กระทบตนและผู้อื่นคือ สอนตามหลักเนื้อหาวิชา มุ่งแสดง ธรรมไม่กล่าวยกย่องตนเองและไม่กล่าวเสียดสี กล่าวชมผู้อื่นหรือกล่าวยกตนชมท่าน^{๑๒}

(๕) ไม่แสดงธรรมในเรื่องราวที่พระภิกษุไม่ควรสนทนากัน เช่น เรื่องพระราชา เรื่อง โจรเรื่องสงคราม^{๑๓} เป็นต้น

(๖) แสดงธรรมในสิ่งที่เป็นคน เป็นประโยชน์ต่อผู้ฟัง

(๗) แสดงธรรมและฟังธรรมด้วยความเคารพเป็นต้น

พระ ธรรมกถึก ควรมีการพูดหรือการบรรยายธรรมตามสถานที่ ต่างๆ ตามที่ได้กล่าว มาแล้ว และ มีส่วนสำคัญในช่วยกันการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีความเจริญรุ่งมาจนถึง ปัจจุบันนี้

^{๑๒} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๙/๑๗๔.

^{๑๓} วิมพา. (ไทย) ๑/๒๓๑/๒๔๖.

๔.๒ การประยุกต์ใช้เทคนิคและวิธีการใช้หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมกถึก

การประยุกต์ใช้ เทคนิคและวิธีการใช้หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมกถึก เป็นการกล่าวถึงการประยุกต์ใช้เทคนิคและวิธีการใช้หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมกถึก โดยแบ่งออกเป็น เทคนิคการแสดงธรรมของพระธรรมกถึก วิธีการการเทศน์ของพระธรรมกถึก และลีลาการปฐนา วิสัณหาของพระธรรมกถึก ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไปนี้

๔.๒.๑ เทคนิคการแสดงธรรมของพระธรรมกถึก

เทคนิคการแสดงธรรมของพระธรรมกถึก กล่าวถึงเทคนิคการแสดงธรรมของพระธรรมกถึก ควรพิจารณาเนื้อหาสาระที่นำไปเผยแผ่อยู่ ๗ ประการคือ

(๑) สอนจากรูปธรรมไปหานามธรรม สอนจากสิ่งที่รู้เห็นได้ง่าย เข้าใจกันอยู่แล้ว ไปยังสิ่งที่รู้เห็นได้ยาก หรือยังไม่เข้าใจ เช่น สอนหลักอริยสัจ ๔ ทรงนำเอาทุกข์ อันเป็นตัวปัญหาขึ้นแสดงก่อนเพราะเห็นได้ง่าย เข้าใจง่าย (ตัวอย่างเช่น เกิดเป็นทุกข์ แก่เป็นทุกข์ เป็นต้น) จากนั้นก็สืบสาวไปหาเหตุของทุกข์ แล้วโยงให้เข้าถึงการดับทุกข์ พร้อมบอกหนทางว่าจะดับทุกข์ที่เกิดขึ้นนั้นได้อย่างไร

(๒) สอนลุ่มลึกลงตามลำดับการสอนเรื่องจริงที่เคยรู้ไปสู่เรื่องจริงที่ผู้ฟังไม่เคยรู้มาก่อน ได้แก่ สอนแบบอนุพัทพิภพ ไตรสิกขา ๓ เป็นต้น โดยท่านเปรียบเทียบเหมือนการเดินทางสู่ทะเล

(๓) สอนด้วยอุปกรณ์เสริมยกเรื่องที่มาแสดงให้ดู เพื่อผู้ฟังเห็นด้วยตาฟังด้วยหูเลยทีเดียว เช่น สอนพระนันทะ โดยการทรงนำไปขมนางฟ้าอัปสรที่สวยงาม เนื่องจากท่านเป็นคนรักสวยรักงาม เป็นต้น

(๔) สอนตรงจุด ตรงประเด็น ไม่วกไปวนมา หรือ สอนออกนอกเรื่อง

(๕) สอนมเหตุผล ผู้ฟังตรองเห็นจริงตามได้

(๖) สอนแต่พอดีเท่าที่จำเป็น สิ่งที่เขายากรู้ไม่ได้สอนทุกเรื่อง เช่น สอนใบไม้กำมือเดียว

(๗) สอนสิ่งที่มีความหมาย เป็นประโยชน์สาระแก่ผู้ฟัง^{๑๔}

คุณสมบัติของพระธรรมกถึก เป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ฟังเกิดศรัทธาและยอมปฏิบัติตามในคำสอนอย่างน่าอัศจรรย์ โดยผู้สอนต้องมีคุณสมบัติที่ปรากฏภายนอก และคุณสมบัติภายในได้แก่

(๑)ด้านบุคลิกภาพ หมายถึง รูปร่างหน้าตา เช่น มหาปฐิสลักษณะ ๓๒ ประการของพระพุทธองค์ เช่น ในจกีสสูตรได้แสดงไว้ถึงพระสรีระแห่งพระพุทธองค์ว่า พระสมณโคดม มีพระรูป งาม น่าดู น่าเลื่อมใส มีพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนัก วรรณะและพระสรีระดุจพรหม น่าดูน่าชม นักหนา^{๑๕}

(๒)ส่วนในด้านเสียงที่ทรงเปล่งออกมาด้วย ก็มีความสำคัญยิ่งต่อการแสดงธรรม ดังคำที่พราหมณ์กล่าวสรรเสริญพระพุทธองค์ต่อไปอีกว่า เป็นผู้มีพระวาจาไพเราะ ตรัสถ้อยคำได้งดงาม โดยพระสระเสียงที่เปล่งออกจากพระโอษฐ์นั้นมีลักษณะพิเศษถึง ๘ อย่าง คือ แจ่มใจ ชัดเจน นุ่มนวล ชวนฟัง กลมกล่อม ไม่พรวด ซึ่ง กังวาน

^{๑๔} พระปลัดสมชาย กนตสโร, “คู่มือนักเผยแผ่”, (ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ๒๕๕๕), หน้า ๑๒๕- ๑๒๖. (อิตสานา)

^{๑๕} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๒๕/๕๓๓-๕๓๔.

แม้ในด้านอาภักภิริยา คือ การแสดงออกทางการเคลื่อนไหว เป็นมารยาทที่งดงามสังคมยอมรับ มีความเป็นเสน่ห์ ผู้คนมักใจคนผู้ได้ดูด้วยตา มีท่าทีสง่าผ่าเผย องอาจ สงบเยือกเย็น จึงเป็นเหตุให้ผู้ฟังเกิดศรัทธายิ่งขึ้น (พวกที่ถือรูปเป็นประมาณ) ดังคำสรรเสริญของพราหมณ์ในพรหมายุสตราว่า คนทั้งหลายท่านพระสมณโคดมทรงชี้แจงให้เห็นแจ้ง สมทานให้อาจหาญ ให้ร่าเริงด้วยธรรมกถาแล้ว เมื่อลุกออกไปจากที่นั่งแล้วยังหลีกหลังกลับมามอง ด้วยไม่อยากจะละจากไป^{๑๖}

ส่วนในปัจจุบัน การประยุกต์ใช้ในเรื่องเทศนาหรือการบรรยายธรรม ของพระธรรมกถึกจะต้องมีเทคนิคที่ดี งดงามและมีความไพเราะจับใจทั้งในเบื้องต้น ท่ามกลาง และเบื้องปลายต้องมีองค์ประกอบพื้นฐาน ๖ ประการ คือ

- (๑) สีสาสวย
- (๒) รวยสาระ
- (๓) จังหวะดี
- (๔) ชี้หลักธรรม
- (๕) ใจความกระชับ
- (๖) เหมาะกับเวลา^{๑๗}

คำว่า สีสาสวย หมายถึง จังหวะหรือท่วงทำนองของการเทศน์ เพราะการเทศน์ที่ดีต้องมีลีลา โดยเริ่มตั้งแต่การขึ้นต้นต้องว่าอย่างมีลีลาที่ช้าและชัด พอเริ่มเข้าสู่เนื้อหา ก็เริ่มเพิ่มความไวไปตามลำดับตามความเหมาะสม และเมื่อเข้าสู่ตอนจบ จึงค่อยๆ ลดความเร็วลง ลักษณะเช่นนี้เป็นลีลาส่วนหนึ่งในบรรดาลีลามาตรฐานของการเทศน์ ซึ่งยกมาเป็นข้อสังเกตของการเทศน์ลีลาของพระธรรมกถึก ๖ ประการ คือ

- (๑) ไพเราะ
- (๒) เหมาะเจาะ
- (๓) หมดจด
- (๔) ได้รส
- (๕) ได้สาระ
- (๖) ได้ธรรมะชัดเจน

การที่จะเป็นพระธรรมกถึกที่ดีต้องมีดีครบวงจร คำสั่งสอนจึงจะศักดิ์สิทธิ์ พระธรรมกถึกชั้นแนวหน้าที่เก่งกล้าสามารถ มีกิตติศัพท์เป็นที่ยอมรับของวงการนั้น ส่วนใหญ่แล้วมีพื้นฐานมาดีจากองค์ประกอบต่างๆ คือ

- (๑) เป็นศิษย์มีครู
- (๒) มีความรู้พอเพียง
- (๓) เสียดั่งกังวาน
- (๔) ปฏิภาณว่องไว
- (๕) จิตใจสะอาด

^{๑๖} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘๗/๔๗๘ - ๔๗๙.

^{๑๗} พระโสภณธรรมวาทิ, ความรู้พื้นฐานการเทศน์, หน้า ๘.

(๖) มารยาทเรียบร้อย^{๑๘}

คุณสมบัติเหล่านี้ คือ พื้นฐานที่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ซึ่งจะรับประกันความมีคุณภาพของพระธรรมกถึก เมื่อก่อนนี้มีคนกล่าวว่า ถ้ารักจะเป็นนักเทศน์ ต้องปากไว ใจกล้า หน้าด้านและเสียงดัง ฟังดูแล้วก็ชอบกล แต่พอได้ฟังเหตุผลแล้วก็ทำให้ท่านทั้งหลายเห็นด้วย คือ

(๑) ปากไว หมายถึง ชอบแสดงความคิดเห็นพูดคล่องไม่เอ้อๆ อ้าๆ เหมือนคนติดอ่าง

(๒) ใจกล้า หมายถึง มีจิตใจกล้าหาญ ไม่กลัวจนตัวแดง

(๓) หน้าด้าน หมายถึง หน้าสู้คนในเวลาปรากฏตัว และก็สู้สายตาคนฟังได้อย่างอาจหาญ มีที่ท่าสง่างาม มีบุคลิกเป็นธรรมชาติ ไม่ใช่หน้าด้านไร้ยางอาย

(๔) เสียงดัง หมายถึง แก้วเสียงดี มีพลังฟังชัด

นอกจากนี้พระธรรมกถึกที่ยังต้องมีบุคลิกภาพที่ดี เป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชนอีก ๒ ประการ คือ

(๑) ปุพฺพภาสี หมายถึง ชอบโอภาปราศรัย ไต่ถาม เชื่อเชิญ

(๒) อุตฺตนามุขี หมายถึง มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใส

๔.๒.๒ วิธีการเทศน์ของพระธรรมกถึก

วิธีการเทศน์ของพระธรรมกถึก กล่าวถึงวิธีการเทศน์ของพระธรรมกถึก การสอนหรือการถ่ายทอดความรู้ทุกเรื่อง ถึงแม้ผู้ถ่ายทอดจะมีความรู้ดีสักเพียงใดก็ตามหากขาดอุปการะสอนที่ดึงดูดให้ผู้เรียนมีความสนใจได้ การสอนนั้นก็จะไม่ประสบความสำเร็จ หรือภาษาปัจจุบันเรียกว่าขาดเทคนิคในการสอน พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นถึงความเป็นเลิศ ในการใช้กลวิธีหรือเทคนิคการสอนเป็นอย่างดีดังต่อไปนี้คือ

(๑) การยกเรื่องชาดกและนิทานการยกเรื่องมาเป็นตัวอย่างนั้น ช่วยให้เข้าใจเนื้อความได้ง่ายและชัดเจน ซึ่งการสอนแบบนี้จะเห็นได้ชัดเจนจากนิทานที่ปรากฏอยู่ทั่วไป เฉพาะนิทานชาดกอย่างเดียวที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธานุสสาภิธานก็มีมากถึง ๕๔๗ เรื่อง เช่น สอนเรื่องความเสียหายอันเกิดจากความไม่สามัคคี โดยยกตัวอย่างเรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี หรือสอนเรื่องการอยู่อย่างสงบ ต้องอาศัยการประกอบความเพียรอยู่เสมอ โดยการยกเอาพระมหากัสสปะเป็นตัวอย่าง โดยตรัสยกย่องว่า เป็นผู้มั่งคั่ง มั่นประกอบความเพียร ไม่ตัดในที่อยู่ ละความห่วงอาลัยไป เหมือนหงสละเปลือกตามไปฉะนั้น^{๑๙} ฉะนั้น การสอนแบบนี้จึงถือว่าเป็นเรื่องที่ทำให้ มองเห็นภาพคำสอนให้เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น โดยตัวละครอัน ๆ จะมีบทบาทเข้ามา เกี่ยวข้องเป็นจำนวนมาก และการสอนแบบนี้เป็นการนำตัวละครมาให้ความรู้ธรรมะให้มีความหลากหลายและเข้าใจง่ายมากยิ่งขึ้น

(๒) การเปรียบเทียบกับอุปมาการยกอุปมาให้เห็น คือ การอธิบายเพื่อทำให้เรื่องที่เข้าใจยากให้เข้าใจง่ายขึ้นโดยเฉพาะในเรื่องที่เป็นนามธรรม พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบให้เห็นเป็นรูปธรรมโดยชัดเจน ตัวอย่างเช่นมีอยู่ครั้งหนึ่ง ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนแก่ภิกษุทั้งหลายว่า โทษของคนอื่นเห็นได้ง่ายส่วนโทษของตนเห็นได้ยาก เพราะคนนั้นชอบโปรยโทษของผู้อื่นเหมือนคนโปรย

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

^{๑๙} วิมพา. (ไทย) ๒/๙๑/๕๗.

แกลบ แต่กลับปกปิดโทษของตนไว้ เหมือนพรานนกปกปิดร่างพรางกายตนไว้^{๒๐} ตัวอย่างที่ ๒ เช่น พระพุทธองค์เมื่อทรงประทับอยู่ในอารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถีได้ตรัสว่า สมณพราหมณ์พวกหนึ่งแล่นเลยไปไม่บรรลุลหรรณที่เป็นสาระ ชื่อว่าพอกพูนเครื่องพันธนาการใหม่ ๆ ยิ่งขึ้น ยึดมั่นในสิ่งที่ตนได้เห็นแล้วและฟังอย่างนี้จึง ตกสืหล่มถางเพลงตลอดไป เหมือนแมลงตกลีประทีป นามนี้ฉะนั้น^{๒๑} คำอุปมาช่วยให้เรื่อง ที่ลึกซึ้งเข้าใจยาก ปรากฏความเด่นชัดออกมาและเข้าใจง่ายขึ้น โดยเฉพาะมักใช้ในการอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรม เปรียบเทียบให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม หรือเปรียบเรื่องที่เป็นรูปธรรมด้วยอุปมาแบบนามธรรม ก็ช่วยให้ความหมายมีความหนักแน่นขึ้น การใช้ อุปมานี้เป็นวิธีประกอบการสอนที่พระองค์ทรงใช้เป็นนิตยในการแสดงธรรมแต่ละครั้ง

(๓) การใช้อุปการณเสริมในการสอนการใช้อุปการณในการสอนนั้นเป็นการใช้สิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่แวดล้อมตัวเราเพื่อเป็นสื่อในการสอนซึ่งก็จัดอยู่ในลักษณะที่คล้ายการใช้วิธีการอุปมา วิธีการสอนแบบนี้พระพุทธองค์จะทรงใช้อุปการณรอบตัวเป็นสื่อในการแสดงธรรมตัวอย่างเช่น ในครั้งที่ประทับอยู่ที่สัปปาวันใกล้เมืองโกสัมพี ก็ได้สอนภิกษุทั้งหลายโดยใช้ใบประตูเป็นอุปการณ โดยพระองค์ได้ทรงหยิบใบประตูลายมาเล็กน้อย แล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ใบไม้ในป่ากับใบพระหัตถ์ของพระองค์ที่ไหนดีกมากกว่ากัน ภิกษุทั้งหลายทูลว่า ใบปามากกว่ายิ่งนักแล้วพระองค์ก็ตรัสแสดงการที่พระองค์ไม่ทรงสอนทั้งหมด เพราะคำสอนของพระองค์นั้นมีมากมายเหมือนไม้ประตูลายในป่า แต่ที่ตรัสเปรียบคำสอนที่จำเป็นว่า เหมือนใบไม้ในกำมือ เพราะมีความจำเป็นต่อการทำที่สุดแห่งทุกข์ให้สิ้นไป^{๒๒}

(๔) การทำตัวเป็นตัวอย่าง (สาธิตให้ดู) การสอนวิธีนี้ เป็นวิธีการสอนที่ดีที่สุดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะในทางจริยธรรม คือ การทำเป็นตัวอย่าง ซึ่งเป็นการสอนแบบไม่ต้องกล่าวสอนเป็นทำนองการสาธิตให้ดู ในวิธีการสอนนี้เป็นลักษณะของความเป็นผู้นำที่แท้จริง เพื่อให้ผู้ปฏิบัติตามเกิดความมั่นใจในผู้สอน วิธีการที่ดีที่สุดคือการทำให้ดูพระพุทธเจ้าถือว่าเป็นแบบ อย่างในเรื่องนี้ ตัวอย่างเช่น กรณีของภิกษุที่ป่วยจนต้องนอนจมกองมูลและอุจจาระของตนเอง ไม่มีภิกษุรูปใดปรารถนาที่จะเข้าไปดูแลพยาบาล พระพุทธเจ้าจึงสอนภิกษุทั้งหลายที่อยู่ในอาวาสนั้น ด้วยการลงมือปฏิบัติดูแลพยาบาลภิกษุรูปนั้นด้วยพระองค์เอง หลังจากที่ทรงดูแลภิกษุรูปที่อาพาธให้มีอาการดีขึ้นแล้วในตอนประชุมได้ตรัสไว้ เพื่อเป็นข้อคิดแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่มีมารดา ไม่มีบิดา ผู้ใดเล่าจะพยาบาลพวกเธอถ้าพวกเธอไม่พยาบาลกันเองใครเล่าจักพยาบาลผู้ใดจะพึงอุปฐากเรา ขอให้ผู้นั้นพยาบาลภิกษุอาพาธเถิด^{๒๓}

(๕) การเล่นภาษา (เล่นคำศัพท์) การเล่นภาษา หรือ การเล่นคำศัพท์ โดยการให้นิยามคำศัพท์ในความหมายใหม่ หมายถึง เป็นเรื่องของการใช้ความสามารถ ในการใช้ภาษาผสมปฏิภาณ การสอนแบบนี้แสดงให้เห็นถึง พระปรีชาสามารถของพระพุทธเจ้าที่ทรงรอบรู้ทุกด้าน ในการที่พระองค์ทรงใช้วิธีการสอนแบบเล่นภาษาเล่นคำ และใช้คำในความหมายใหม่นี้ ตัวอย่างเช่น กรณี ของเวรัญชพราหมณ์ ที่มากล่าวต่อว่าพระองค์ต่าง ๆ แทนที่พระองค์จะปฏิเสธคำ กล่าวหานั้นก็กลับนำคำกล่าวหา

^{๒๐} วิมहा. (ไทย) ๒/๒๕๒/๑๑๐.

^{๒๑} ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๕๙/๓๐๖.

^{๒๒} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๐๑/๖๑๓.

^{๒๓} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๓๙.

มาอธิบายด้วยการใช้ภาษา การเล่นคำ โดยการนำเข้าสู่หักการที่ถูกต้องของพระองค์ เช่น ในข้อกล่าวหาที่พราหมณ์ต่อว่าพระพุทธองค์ว่า “ท่านพระโคตมเป็นคนไม่มีสมบัติ” และสมบัติในความหมายของพราหมณ์เป็นการกล่าวถึง สมบัติภายนอก อันเป็นเครื่องตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐาน แต่พระพุทธเจ้าได้ความหมายใหม่ว่า การไม่มีสมบัติ ได้แก่การละสิ่งที่ทำให้ชีวิตติดอยู่กับวัตถุนั้น ๆ เพราะการตัดรากเหง้าแห่งอกุศลทั้งหลายได้จึงชื่อว่าเป็นคนไร้สมบัติ เพราะการละอกุศลทั้งหลายได้อย่างสิ้นเชิง^{๒๔}

(๖) การใช้อุบายเลือกคนให้เหมาะสมการเลือกคนเป็นอุบายสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ที่จะทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองได้เร็ว ซึ่งวิธีนี้จะเห็นได้จากหลังการตรัสรู้ใหม่ ๆ ของพระพุทธองค์การสอนแต่ละครั้งในช่วงนั้น จะเน้นหนักไปในด้านผู้นำในชุมชนตัวอย่าง เช่น ภายหลังเมื่อครั้งตรัสรู้ พระองค์ทรงเลือกไปโปรดปัญจวัคคีย์ก่อน เพราะทรงเห็นว่าพวกเขา มีพื้นฐานความศรัทธาเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ยง่ายต่อการทำความเข้าใจคำสอนของพระองค์ ข้อนี้พิจารณาได้ทั้งในแง่ซึ่งปัญจวัคคีย์เป็นผู้เฝ้ารอมีอุปนิสัยก่อนแล้วทั้งในแง่ที่เป็นผู้เคย อุปการะกันมา หรือในแง่ที่เป็นการสร้างความมั่นใจ ทำให้ผู้เคยเกี่ยวข้องหมดความเคลือบแคลงใจ ตัดปัญหาในการที่ท่านเหล่านี้ อาจไปสร้างความเคลือบแคลงใจแก่ผู้อื่นต่อไปอีกด้วย ครั้นเสร็จจากการสั่งสอนปัญจวัคคีย์แล้วก็ได้โปรดยสกุลบุตรพร้อมทั้งเศรษฐีผู้เป็นบิดาและญาติมิตร และต่อมาทรงสอนชายหนุ่มที่มีชื่อว่า ยสกุลบุตร ซึ่งเป็นบุตรของเศรษฐีและผู้นำของชายหนุ่มในชุมชนนั้น เพราะพระองค์ทรงเล็งเห็นว่าปัญจวัคคีย์และยสกุลบุตรนี้จะป็นสาวกที่จะช่วยในการเผยแผ่คำสอนได้มาก^{๒๕} แม้แต่ในการสอนผู้ปกครองแผ่นดินของพระพุทธองค์ ก็ทรงใช้วิธีการนี้เช่นเดียวกันเพราะเมื่อทำให้ผู้นำมีความเข้าใจและศรัทธาได้ถูกต้องแล้ว บุคคลผู้ที่อยู่ใต้ บังคับบัญชาย่อมปฏิบัติตามผู้นำไปโดยปริยาย คือ ไม่ได้บังคับขึ้นใจให้ทำ ทั้งนี้จึงเป็นการแสดงให้เห็นถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระองค์ด้วยพระปรีชาญาณอย่างแท้จริง เพราะพระองค์ทรงรู้จักเลือก ที่จะหาแกนนำคนสำคัญสำหรับเป็นนักเผยแผ่จากบุคคลระดับผู้นำประเทศก่อน^{๒๖}

(๗) การรู้จักจังหวะและโอกาสการสอนแบบนี้พระองค์จะทรงดำริถึงความเหมาะสมความพร้อมของผู้ที่จะรับฟังตลอดจนถึงเหตุการณ์ที่เห็นว่าเหมาะสม ในการที่จะแสดงธรรมหรือบัญญัติข้อปฏิบัติต่าง ๆ ดังจะเห็นได้จากการบัญญัติพระวินัยในแต่ละสิกขาบทพระองค์ทรงปรารภถึงมูลเหตุของความผิดที่เกิดขึ้นก่อน แล้วจึงตรัสสอนโทษที่เกิดจากการล่วงละเมิดนั้นในภายหลัง ต่อจากนั้นจะทรงบัญญัติสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติหรือที่ควรปฏิบัติ ซึ่งต่อมาเรียกว่า พระวินัย ตัวอย่างเช่น กรณีเรื่องของการสังคายนา เมื่อครั้งยังพระชนม์อยู่มีภิกษุหลายรูปเข้าไปทูลแสดงความประสงค์ให้พระองค์ทำสังคายนา แต่การเวลายังไม่สมควรจึงตรัสห้ามเสียแต่เมื่อมีเหตุการณ์เกิดขึ้นต่อลัทธิอื่น ๆ ที่มีการแตกแยกเพราะครูอาจารย์สิ้นไป และทรงเห็นว่าถึงเวลาแล้ว โดยการอ้างตัวอย่างจากลัทธิต่าง ๆ และเหตุปัจจัยที่เหมาะสมจึงทรงมีมติให้พระภิกษุได้ทำสังคายนา โดยทรงชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของ

^{๒๔} วิมพา. (ไทย) ๑/๒-๑๐/๒-๔.

^{๒๕} วิมพา. (ไทย) ๑/๒-๑๐/๒-๔.

^{๒๖} วิม. (ไทย) ๔/๑๒-๓๑/๑๘-๔๐.

พระธรรมวินัยและได้ทรงมอบหมายให้ภิกษุมีพระสารีบุตรเป็นต้น ได้ทำการสังคายนาในโอกาสที่เหมาะสม^{๒๗}

(๘) ความยืดหยุ่นในการใช้วิชาการการแสดงถึงการรู้จักผ่อนหนักผ่อนเบาของพระพุทธองค์ ที่ใช้สอนบุคคลระดับต่าง ๆ ถ้าผู้สอนสอนอย่างไม่มีอัตรา ลดละต้นหา มานะ ทิฐิเสียให้น้อยที่สุดก็จะทรงมองไปยังผลสำเร็จในการเรียนรู้เป็นสำคัญ ตัวอย่างเช่น กรณีที่พระพุทธเจ้าตรัสกับคนฝึกม้าที่มีวิธีการฝึกด้วยแบบวิธีสุภาพ วิธีแบบรุนแรง ทั้งวิธีแบบสุภาพและรุนแรง จนกระทั่งสุดท้ายเมื่อฝึกไม่ได้ก็ฆ่าทิ้งเสีย ซึ่งพระองค์ก็ใช้วิธีการคนฝึกม้ากล่าวไว้นั้นมา เป็นอุปกรณ์การสอนของพระองค์ด้วยพระดำรัสว่า เราย่อมฝึกคนด้วยวิธีละมุนละไมบ้าง ด้วยวิธีรุนแรงบ้าง ด้วยวิธีที่ทั้งละมุนละไมและทั้งรุนแรงปนกันไปบ้าง และถ้าฝึกไม่ได้ ก็ฆ่าเสีย^{๒๘} แต่ในกรณีในการฆ่าของพระองค์นั้นหมายถึงการไม่เอาใจใส่ต่อบุคคลที่ไม่มีความสนใจในธรรม จงฆ่าเสีย คือ ปล่อยให้หล่นไปสู่หนทางที่ไม่ดี เพราะสาเหตุจากการไม่สนใจของบุคคลนั้น การทำในลักษณะดังกล่าวถือว่าเป็นการฆ่าในอริยวินัย

(๙) การดักเตือนลงโทษ และชมเชยการลงโทษในที่นี้ ได้แก่ การลงโทษซึ่งมีทั้งในทางธรรมและวินัย มีบทบัญญัติ ความประพฤติอยู่แล้ว การให้รางวัล คือ การแสดงธรรมไม่ว่าบทบทหนึ่ง ไม่รู้กรณใคร แต่เป็นการกล่าวสรรเสริญในการกระทำที่ถูกต้อง และถือว่าเป็นตัวอย่างแก่ผู้อื่นด้วย ตัวอย่างเช่น กรณีการลงพรหมทัณฑ์ต่อพระฉันทะ ซึ่งมีความเยอหยิ่งว่าตนเองเป็นผู้อุปฐากพระพุทธเจ้า ในสมัยที่ยังทรงพระเยาว์จนกระทั่งออกผนวช จึงเป็นเหตุให้พระฉันทะไม่ยอมปฏิบัติตามคำสั่งสอนของครูอาจารย์ด้วยเหตุนี้ เพื่อให้ท่านได้สำนึกในการกระทำของตน พระพุทธเจ้าจึงตรัสให้ลงพรหมทัณฑ์ ด้วยการไม่ให้ผู้ใดพูดคุยหรือกล่าว ดักเตือนอะไรเลยแก่ท่าน และได้ตรัสแก่พระอานนท์ก่อนที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า “อานนท์ เมื่อเราล่วงไปสงฆ์พึงลงพรหมทัณฑ์แก่ภิกษุฉันทะ ด้วยการที่ว่า แม้ภิกษุฉันทะจะพึงพูดได้ตามต้องการ แต่ภิกษุไม่พึงว่ากล่าว ดักเตือนพราสสอนเธอ ”^{๒๙} ส่วนตัวอย่างการให้รางวัล เช่น การให้รางวัลของพระพุทธองค์นี้ที่เด่นชัดก็คือ การตรัสยกย่องในความเป็นเลิศในด้านต่าง ๆ ที่เรียกว่า “เอตทคคะ” เฉพาะทาง (คือเป็นผู้เลิศเฉพาะทาง) เช่น การยกย่องพระสารีบุตรว่า มีความเป็นเลิศในด้านผู้มีปัญญามาก มีความเข้าใจอรรถแห่งธรรม ที่ละเอียดลึกซึ้งสุขุมได้ดียิ่ง โดยเปรียบพระสารีบุตรว่า เหมือนเสนาบดีที่มีความรอบรู้ได้อย่างสูงสุด^{๓๐}

(๑๐) การแก้ปัญหาที่เผชิญเฉพาะหน้าปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นต่างครั้งต่างวาระกัน มีลักษณะแตกต่างกันไปไม่มีที่สิ้นสุด การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าต้องอาศัยปัญญา คือ ความสามารถในการประยุกต์หลักวิธีการและเทคนิคต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้ให้เหมาะสม เป็นเรื่องเฉพาะคราวไป ในการประกาศพระศาสนาของพระพุทธเจ้าต้องประสบกับปัญหาหลายรูปแบบ ซึ่งทรงอาศัยปัญญาในการแก้ไขอยู่ตลอดเวลา เช่น ครั้งหนึ่งมีครอบครัวพราหมณ์ซึ่งอาศัยในเมืองราชคฤห์ สามีนับถือศาสนาพราหมณ์ส่วนภรรยา นับถือพระพุทธศาสนา และเธอมักจะสรรเสริญพระพุทธเจ้าอยู่เสมอ ๆ

^{๒๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๙๖-๓๐๒/๒๔๗-๒๕๐.

^{๒๘} อง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๑๑/๑๗๐.

^{๒๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๕.

^{๓๐} ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๘๘/๒๗๕.

จนกระทั่งสามิไม่พอใจ จึงคอยพูดว่าร้ายพระพุทเจ้า ต่าง ๆ อยู่มาในวันหนึ่งภรรยาทำอาหาร หล่นแล้วปลั่งอุทานด้วยคำพูดที่แสดงออกถึงความเคารพต่อพระพุทเจ้า สามิจึงเกิดความไม่พอใจ เป็นอย่างยิ่ง จึงไปวัดเซตวันเพื่อสอบถามหวังจะเอาชนะด้วยการถามให้พระพุทเจ้าจนปัญญา โดยถามปัญหาว่า “บุคคลก่าจัดอะไรได้ จึงมีความสุข ก่าจัดอะไรได้ จึงไม่เศร้าโศก ข้าแต่พระโคตม พระองค์ทรงพอพระทัยการก่าจัดธรรมอย่างหนึ่งคืออะไร ” พระพุทเจ้าทรงใช้กลวิธีแก้ไขปัญหา เฉพาะหน้าด้วยการตรัสว่า “บุคคลก่าจัดความโกรธได้ จึงอยู่เป็นสุข ก่าจัดความโกรธได้จึงไม่เศร้า โศก พราหมณ์พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญการก่าจัดความโกรธ ซึ่งมีรากเหง้าเป็นพิษ มียอดหวาน เพราะบุคคลก่าจัดความโกรธนั้นได้แล้ว จึงไม่เศร้าโศก” ภายหลังที่พระพุทเจ้าวิสัชนาจบลง เขาก็เกิดความเลื่อมใส และยอมนับถือเป็นอุบาสก ถึงพระรัตนตรัยด้วยความเคารพศรัทธาด้วยความพอใจยิ่งนัก^{๓๑}

ส่วนในปัจจุบันนี้ มีการประยุกต์ใช้วิธีการเทศน์ของพระธรรมกถึก โดยพระธรรมกถึกต้องมีเคล็ดลับและศิลปะสำคัญที่นักเทศน์ควรทำความเข้าใจ ๓ ประการ คือ

(๑) พุท หมายถึง พระธรรมกถึกต้องมีพื้นความรู้และความสามารถที่มีอยู่เดิม ถ้าจะเป็นนักเทศน์ ก็ต้องมีพุน้อยอย่างน้อย ๖ ประการ คือ

- ๑) พระธรรมกถึกต้องรู้หลักธรรม
- ๒) พระธรรมกถึกต้องจำหลักสูตร
- ๓) พระธรรมกถึกต้องพูดฉะฉาน
- ๔) พระธรรมกถึกต้องมีปฏิภาณไว
- ๕) พระธรรมกถึกต้องมึน้ำใจงาม
- ๖) พระธรรมกถึกต้องมีความรอบรู้

(๒) ทาง หมายถึง พระธรรมกถึกต้องมีวิธีเข้าถึงความสำเร็จ ต้องมีวิธีการเหล่านี้เป็นแนวทาง คือ

- ๑) พระธรรมกถึกต้องมีครูแนะนำ
- ๒) พระธรรมกถึกต้องท่องจำเทศนา
- ๓) พระธรรมกถึกต้องฝึกว่าปากเปล่า
- ๔) พระธรรมกถึกต้องเข้าใจวางโครง
- ๕) พระธรรมกถึกต้องฟัง เขียน เพียรอ่าน
- ๖) พระธรรมกถึกต้องปฏิภาณว่องไว
- ๗) พระธรรมกถึกต้องจิตใจสงบ
- ๘) พระธรรมกถึกต้องชอบคบบัณฑิต
- ๙) พระธรรมกถึกต้องเกาะติดสถานการณ์

^{๓๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๘๗/๒๖๔.

(๓) ธรรม ในที่นี้ หมายถึง หลักการและอุดมคติของพระธรรมกถึกผู้เป็นนักเทศน์^{๓๒} ในการเทศน์นั้นควรมีข้อปฏิบัติขั้นพื้นฐานที่เป็นวินัย ธรรมเนียม และจรรยา เกี่ยวกับการเทศน์ที่นักเทศน์ควรจะเรียนรู้ไว้ เพื่อการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องตามแบบแผนของการเป็นพระธรรมกถึกที่ดี พระธรรมกถึก มักควรใส่ใจเรื่องวินัยเกี่ยวกับการแสดงธรรม เพราะถือว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ ซึ่งเป็นมารยาทที่พึงงามของพระธรรมกถึกในหมวด ธรรมเทศนาปฏิสังยุต หมายถึง สิกขาบทว่าด้วยกิริยามารยาทในการแสดงธรรมแก่ผู้อื่นมี ๑๖ สิกขาบทคือ

(๑) สิกขาบทที่ ๑ ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ที่มีร่มในมือ^{๓๓}

(๒) สิกขาบทที่ ๒ ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ที่ไม่มีพลองในมือ

(๓) สิกขาบทที่ ๓ ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ที่มีศัสตรา (ของมีคม) ในมือ

(๔) สิกขาบทที่ ๔ ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ที่มีอาวุธ (ของซัดไปหรือยิงไปได้) ในมือ

(๕) สิกขาบทที่ ๕ ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ที่สวมเฉียงเท้า (รองเท้าไม้)

(๖) สิกขาบทที่ ๖ ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ที่สวมรองเท้า

(๗) สิกขาบทที่ ๗ ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ที่ไปนยาน

(๘) สิกขาบทที่ ๘ ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ที่อยู่บนที่นอน

(๙) สิกขาบทที่ ๙ ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ที่นั่งรัดเข่า

(๑๐) สิกขาบทที่ ๑๐ ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ที่โพกศีรษะ

(๑๑) สิกขาบทที่ ๑๑ ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ที่คลุมศีรษะ

(๑๒) สิกขาบทที่ ๑๒ ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เรานั่งอยู่บนแผ่นดิน จักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ที่นั่งอยู่บนอาสนะ (ผ้าหรือเครื่องปูนั่ง)

(๑๓) สิกขาบทที่ ๑๓ ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เรานั่งอยู่บนอาสนะต่ำ จักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ที่นั่งบนอาสนะสูง

^{๓๒} องค์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาสุวรรณวิหาร , **วิชาการเทศนา** , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ การศาสนา, ๒๕๔๖), หน้า ๔๙.

^{๓๓} วิมพา. (ไทย) ๒/๖๓๓/๗๑๒.

(๑๔) สิกขาบทที่ ๑๔ ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราเย็นอยู่ จักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นใช้ที่นั่งอยู่

(๑๕) สิกขาบทที่ ๑๕ ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราเดินไปข้างหลัง จักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นใช้ที่เดินไปข้างหน้า

(๑๖) สิกขาบทที่ ๑๖ ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราเดินไปนอกทาง จักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นใช้ที่ไปในทาง^{๓๔}

มารยาทในหมวดธัมมเทศนาปฏิสังยุต คือ มารยาทที่ดั่งงามของพระธรรมกถึกในหมวดธรรมเทศนาปฏิสังยุตมี ๑๖ สิกขาบท^{๓๕} กล่าวถึงวิธีการเทศนาสั่งสอนประชาชนให้เข้าถึงธรรมและรู้จักเลือกที่จะแสดงธรรม ธรรมในที่นี้ ได้แก่ ถ้อยคำที่อิงอรรถ (เนื้อหา) อิงธรรม เป็นภาชิตของพระพุทธเจ้า ภาชิตของพระสาวก ภาชิตของผู้ถือบวชหรือภาชิตของเหล่าเทวดา เป็นต้น ควรพิจารณาที่จะไม่แสดงธรรมแก่บุคคลต่างๆ ในแต่ละสิกขาบทอธิบายความได้ดังนี้

(๑) สิกขาบทที่ ๕๗ ไม่แสดงธรรมหรือคำสอนใดๆ แก่บุคคลที่ไม่เจ็บใช้มีร่มอยู่ในมือ ร่มในที่นี้ ได้แก่ ร่ม ๓ ชนิด คือ ร่มผ้าขาว ร่มลำแพน ร่มใบไม้ ที่เย็บเป็นวงกลมผูกติดกับซี่ บรรดาร่มเหล่านี้มีอยู่ในมือของบุคคลใด ได้ชื่อว่า มีร่มในมือ^{๓๖} บุคคลนั้นกัณร่มอยู่ก็ดี แบกไว้บนบ่าก็ดี วางไว้บนตัก ยังไม่ปล่อยมือตราบใด ก็ไม่ควรแสดงธรรมแก่บุคคลนั้น

(๒) สิกขาบทที่ ๕๘ ถึงสิกขาบทที่ ๖๐ ไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นใช้ไม้ไผ่พลอง มีศัสตราอาวุธหรือของมีคมอยู่ในมือคือ

๑) ไม้พลอง ได้แก่ ไม้พลองยาวสัศกของมัชฌิมบุรุษ ยาวกว่านั้น ไม่ใช่ไม้พลองสั้นกว่านั้น ก็ไม่ใช่ไม้พลอง

๒) ศัสตรา ได้แก่ ของมีคม อาวุธ เครื่องประหารมีคมข้างเดียว หรือสองข้าง

๓) อาวุธ ได้แก่ ปืน เกาทัณฑ์^{๓๗}

(๓) สิกขาบทที่ ๖๑ ถึงสิกขาบทที่ ๖๒ ไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นใช้สวมเชียงเท้า รองเท้า รองเท้าในที่นี้ มี ๒ ชนิด คือ

๑) ปาตุกา เชียงเท้า ได้แก่ รองเท้าที่มีสัน เช่น รองเท้าไม้เหมือนที่คนจีนชอบสวมใส่ หรือที่เรียกว่า เกียะ ซึ่งแปลเป็นไทยว่า เชียงเท้า ในบาลีรวมเรียกว่ารองเท้าชนิดอื่นเข้าด้วย เชียงเท้า^{๓๘} ที่ระบุไว้ในบาลี มี ๑๕ ชนิด ได้แก่ เชียงเท้าที่ทำด้วยไม้ ทอง เงิน แก้ว มณี แก้วไพฑูรย์ แก้วผลึก ทองแดง ดีบุก สังกะสี สานด้วยใบตาล ทำด้วยหญ้าต่างชนิด สานด้วยใบเป้ง แฝก ถักหรือปักด้วยขนเจียม

๒) อุปาหนา รองเท้าไม่มีสัน ผู้สวมเชียงเท้า รองเท้าก็ดีหรือเหยียบอยู่บนเชียงเท้า รองเท้าในพุทธบัญญัติ มิให้แสดงธรรมแก่บุคคลเหล่านี้

^{๓๔} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๕๐/๗๓๐.

^{๓๕} องค์การเผยแผ่วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร, วิชาการเทศนา, หน้า ๒๐.

^{๓๖} วชิร.ฎีกา. (บาลี) ๒/๔๔๙.

^{๓๗} สารตถ.ฎีกา. (บาลี) ๓/๑๓๓.

^{๓๘} วิ.อ. (ไทย) ๒/๔๗๐.

(๔) สิกขาบทที่ ๖๓ ไม่แสดงธรรมแก่ผู้ที่เป็นยาน ที่ชื่อว่า ยาน ได้แก่ คานหาม รถ เกวียน เตียง หาม วอ เปลหาม คนที่ถูกชน ๒ คนหามไปด้วยมือประสานกัน^{๓๙} คนที่เขาวางไว้บนผ้า แล้วใช้บ่าแบกไป คนผู้หนึ่งบนยานที่ไม่ได้เทียมมีคานหาม เป็นต้น ผู้หนึ่งบนยานที่เขารื้อออกวางไว้แม้มีแต่เพียงล้อ ย่อมนับว่า ผู้เป็นยาน หรือแม้คนทั้งสองฝ่ายนั่งไปบนยานเดียวกันหรือแยกกันนั่งก็ไม่สมควรแสดงธรรม

(๕) สิกขาบทที่ ๖๔ ไม่ควรแสดงธรรมแก่บุคคลที่อยู่บนที่นอน หรือนอนอยู่^{๔๐}

(๖) สิกขาบทที่ ๖๕ ไม่แสดงธรรมแก่บุคคลที่นั่งรัดเข้า ไม่ว่าเครื่องรัดเข้าคือ สายโยก หรือผ้าก็ตาม

(๗) สิกขาบทที่ ๖๖ และสิกขาบทที่ ๖๗ ไม่แสดงธรรมแก่บุคคลผู้โปกศิระคือ เอาผ้าพันไปรอบศิระไม่ให้เห็นปลายผม หรือ คลุมศิระอยู่

(๘) สิกขาบทที่ ๖๘ และสิกขาบทที่ ๖๙ ไม่แสดงธรรมแก่บุคคลที่นั่งอยู่บนอาสนะหรือนั่งบนอาสนะที่สูงกว่าตน

(๙) สิกขาบทที่ ๗๐ ในการแสดงธรรม เมื่อนั่งอยู่ก็ไม่ควรแสดงธรรมแก่ผู้นั้นยืนอยู่ เมื่อยืนอยู่ก็ไม่สมควรแสดงธรรมแก่ผู้ที่นั่งอยู่

(๑๐) สิกขาบทที่ ๗๑ และสิกขาบทที่ ๗๒ ไม่แสดงธรรมแก่ผู้ไม่เป็นไข้เดินไปข้างหน้าและ ผู้ไปในทาง^{๔๑}

จากข้อบัญญัติดังกล่าว เห็นว่า พระธรรมกถึกผู้ที่จะแสดงธรรมให้แก่บุคคลอื่นฟังนั้น ต้องสำรวจความพร้อมในการรับฟังธรรมก่อน ถ้ายังไม่พร้อมก็ไม่ควรแสดงธรรมนั้น แต่มีข้อยกเว้นว่า ถ้าผู้ฟังเป็นไข้ (เจ็บป่วย) ก็สามารถแสดงธรรมได้ แต่ถ้าสภาพร่างกายปกติ แสดงว่าผู้ฟังไม่เคารพในพระธรรมคำสั่งสอนหรือไม่ถึงพระรัตนตรัยอย่างแท้จริง ไม่ควรแสดงธรรมให้ฟังถ้าแสดงต้องอาบัติทุกกฏ^{๔๒}

๔.๒ .๓ สีลาการปจฺฉาวิสัยนาของพระธรรมกถึก

การแสดงธรรมเทศนาปจฺฉาวิสัยนา คือ การเทศน์คู่ตั้งแต่ ๒ ธรรมาสน์ขึ้นไปเพื่ออธิบายธรรมในอีกสีกาหนึ่ง อธิบายแบบคู่ ช่วยกันอธิบายธรรมเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจในอีกมิติหนึ่ง มิใช่เป็นการแข่งขันเพื่อเอาแพ้หรือเอาชนะกัน พระธรรมกถึกผู้เป็นนักเทศน์ที่ดีต้องสามารถประคับประคองคู่เทศน์ให้ดำเนินไปด้วยกันได้ดี โดยนิกอยู่เสมอว่ามีหน้าที่เผยแผ่ธรรมะของพระพุทธศาสนาด้วยกัน^{๔๓} พระธรรมกถึก หมายถึง พระที่เป็นนักเทศน์ผู้แสดงธรรม หรือพระผู้กล่าวธรรมกถา เรียกอีกอย่างหนึ่ง

^{๓๙} กงขา.อ. (ไทย) ๔๘๕.

^{๔๐} วิ.อ. (ไทย) ๒/๔๘๒.

^{๔๑} วิ.อ. (ไทย) ๒/๔๘๕.

^{๔๒} พระครูธรรมธรมณต์ นนทิโก, เสขียทีปนี, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทธเนรมิตกิจ อินเตอร์ โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๑๙๐.

^{๔๓} เสนาะ ผดุงฉัตร, วาฬศาสตร์ศิลปะเพื่อการพูด, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๗๗.

ว่า พระนักเทศน์ คือ ผู้ชำนาญในการเทศน์^{๔๔} ซึ่งเป็นผู้นำเอา พระธรรมของพระพุทธเจ้ามาแสดงให้ผู้ฟังได้รู้และเข้าใจ จนสามารถปฏิบัติตามให้เกิดผลได้สมควรแก่การปฏิบัติ^{๔๕} นักเทศน์จึงเป็นผู้นำสารของบุคคลหนึ่งไปสื่อให้กับอีกบุคคลหนึ่งเข้าใจ เพื่อให้ได้รู้ถึงประโยชน์ของการปฏิบัติตาม และโทษของการปฏิบัติผิด นอกจากจะทำหน้าที่สื่อสารกับบุคคลอื่น ยังต้องมีความประพฤติดีงามมีวัตรปฏิบัติเรียบร้อย จึงจะทำให้ผู้ฟังเกิดศรัทธาและบรรลุประโยชน์ของการฟังเทศน์ ด้วยเหตุนี้ นักเทศน์จึงต้องมีจรรยา คือ ความประพฤติเรียบร้อยสมกับที่เป็นสมณะ และเป็นผู้เผยแผ่ธรรมของพระพุทธเจ้า การแสดงธรรมให้ผู้อื่นฟัง ไม่ใช่ทำกันได้ง่ายๆ ภิกษุผู้แสดงธรรมจะต้องมีคุณสมบัติที่ดีและเหมาะสมในการเป็นนักเทศน์พระธรรมกถึกที่ดีต้องมีคุณสมบัติ ๕ ประการ^{๔๖} คือ

(๑) แสดงธรรมไปตามลำดับ คือ ไม่ตัดลัดให้ขาดความ หรือย่อจนเสียความ เป็นการแสดงธรรมที่ครอบคลุมเนื้อหาสาระตามที่ได้ตั้งสูตรบท หรือคาถาไว้

(๒) แสดงอรรถาธิบาย คือ ชี้แจงยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ

(๓) แสดงธรรมอาศัยความเอ็นดู คือ ตั้งจิตประกอบด้วยความอนุเคราะห์ที่จะให้สัตว์ทั้งหลายผู้มีทุกข์พ้นจากความทุกข์

(๔) แสดงธรรมไม่เพ่งถึงอาภิส คือ ไม่มุ่งหวังลาภสักการะเพื่อตน

(๕) ไม่แสดงธรรมกระทบตนและผู้อื่น คือ แสดงไปตามเนื้อหาหลักตามเนื้อหาไม่ยกตนไม่เสียดี ช่มชู้ผู้อื่น

พระธรรมกถึกผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติดังกล่าวมา ย่อมมีความเหมาะสมในการ แสดงธรรม นอกจากนั้น ยังต้องคำนึงถึงข้อปฏิบัติในการแสดงธรรมอีกด้วย เพื่อไม่ให้เกิดโทษแก่ผู้แสดงธรรม และเพื่อเป็นการแสดงความเคารพในพระธรรม

การเทศน์ปุจฉาวิสัชนา เป็นการเทศน์คู่มีการสมมติให้พระธรรมกถึกคนหนึ่งเป็นผู้ถาม และพระธรรมกถึกอีกคนหนึ่งเป็นผู้ตอบ การแสดงธรรมด้วยวิธีการอย่างนี้มีความมุ่งหมายที่จะให้ธรรมะข้อนั้นๆ เป็นที่แจ่มแจ้งแก่ผู้ฟัง การเทศน์โดยทั่วไปผู้ฟังไม่มีโอกาสซักถามข้อข้องใจของตน ดังนั้น จึงต้องสมมติให้พระธรรมกถึกคนหนึ่ง เป็นผู้ซักถามแทนผู้ฟัง อีกทั้งยังเป็นการเสริมการอธิบายธรรมข้อนั้นๆ ให้ชัดเจนยิ่งขึ้นไป^{๔๗} ทำให้ผู้ฟังได้รับประโยชน์จากการฟังเทศน์เป็นอย่างมาก การฟังพระธรรมเทศนานั้น ถือว่าเป็นการกำจัดความวิตกกังวลในเรื่องต่างๆ ได้ทำให้ผู้ฟังมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่ฟัง และยังมีอิทธิพลต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมด้วย พระพุทธเจ้าเมื่อทรงคำนึงถึงความสำคัญของการฟังพระธรรมเทศนา จึงได้ทรงแสดงอานิสงส์ของการฟังธรรม ซึ่งมีอยู่ ๕ ประการ คือ

(๑) ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง

^{๔๔} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๕๖๘.

^{๔๕} สมเด็จพระธีรญาณมุนี (สธิต์ เขมจารี ป.ธ.๙), วิธินักเทศน์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเสียง, ๒๕๔๒), หน้า ๑.

^{๔๖} อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๙/๒๖๓.

^{๔๗} พินิตร น้อยพุทธา, นักพูดนักเทศน์, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทศรีอนันต์การพิมพ์จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๑๗๔.

- (๒) เข้าใจสิ่งที่ได้ฟังแล้ว
- (๓) บรรเทาความสงสัยเสียได้
- (๔) ทำความเห็นได้ตรง
- (๕) จิตของผู้ฟังธรรมย่อมเลื่อมใส

ส่วนพระธรรมกถึกผู้แสดงธรรม ก็ได้รับประโยชน์จากการแสดงธรรมด้วย คือ ทำให้เกิด ไหวพริบปฏิภาณ แดกฉานในวิทยา แก้อัสนะสงสัย และจิตใจอาจหาญเพราะฉะนั้น ภิกษุผู้ที่จะแสดง ธรรมโดยวิธีปุจฉาวิสัชนา ต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้

- (๑) มีองค์คุณในพระธรรมกถึก ๕ ประการ
- (๒) มีความรู้แตกฉานทั้งเรื่องพระปริยัติธรรมและความรู้รอบตัว
- (๓) มีปฏิภาณไหวพริบในการถาม การตอบ และการอธิบายธรรมดี
- (๔) มีความเข้าใจในจิตวิทยาผู้ฟัง
- (๕) มีใจหนักแน่น ร่าเริง และรู้รับผิชอบ นักเทศน์ที่มีจิตสำนึก ย่อมเทศน์เพื่อให้เกิด ประโยชน์แก่ผู้ฟัง การจะเป็นนักเทศน์ เช่นนั้นได้ จะต้องมีการเตรียมการที่ดี วิธีเตรียมการโดยทั่วไป มีอยู่ ๔ ขั้นตอน คือ

- (๑) เตรียมเรื่องแสดง
- (๒) แบ่งปันหน้าที่
- (๓) มีแผนเทศนา
- (๔) มีปัญหาเร้าใจ

ในแต่ละข้อมีอธิบาย ดังนี้

- ๑) เตรียมเรื่องแสดง หมายถึง นักเทศน์ควรปรึกษาหารือกันเป็นการระดม ความคิดร่วมกันก่อน เพื่อหาเรื่อง แจ่มุม หรือหลักธรรมที่เหมาะสมขึ้นแสดง
 - ๒) แบ่งปันหน้าที่ หมายถึง การวางตัวแสดงว่าใครจะเป็นผู้ถาม หรือใครจะ เป็นผู้ตอบ โดยมีธรรมเนียมปฏิบัติอยู่ว่าพระผู้มีพระราชาแก่กว่า หรือมีสมณศักดิ์สูงกว่า ทำหน้าที่เป็นผู้ถาม ส่วนพระผู้มีพระราชาอ่อนกว่า หรือสมณศักดิ์ต่ำกว่า ทำหน้าที่เป็นผู้ตอบ
 - ๓) มีแผนเทศนา หมายถึง การกำหนดเนื้อหาของการเทศน์ไว้เป็นแนวทาง ในส่วนอันสงสรวแสดงถึงเรื่องอะไร มีขอบเขตแค่ไหน ส่วนการปุจฉาวิสัชนาควรกล่าวถึงเรื่องอะไร เน้นส่วนไหน เนื้อหาจะได้ไม่ซับซ้อนป้องกันการเข้าใจผิด
 - ๔) มีปัญหาเร้าใจ หมายความว่า ก่อนการเทศน์คู่เทศน์ควรช่วยกันระดม ความคิดเลือกสรรปัญหาที่น่าสนใจขึ้นถาม และวางแผนคำตอบให้เห็นเป็นภาพ
- เพราะปัญหาข้อแรกมีความสำคัญมาก ถ้าเป็นปัญหาแปลกหู่จะดึงดูดคนฟังให้สนใจ ติดตามการเทศน์เรื่อยไปตั้งแต่เริ่มต้นจนจบพระธรรมกถึกจะต้องมีการเตรียมความพร้อมก่อนการ เทศน์อยู่เสมอ เพื่อไม่ให้เกิดอุปสรรคปัญหาในการเทศน์ และเพื่อเป็นการรักษาศรัทธาของผู้ฟังไว้โดย ให้คำนึงถึงเป้าหมายสูงสุดของการเทศน์ คือ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การเตรียมตัวก่อนการเทศน์ มีอยู่ ๖ ประการ คือ

- ๑) ศึกษาจุดประสงค์ของงานที่จะเทศน์และจุดประสงค์ของการเทศน์ให้ดี
- ๒) ศึกษาเรื่องที่จะเทศน์ให้แม่นยำและกว้างขวาง

๓) หาโอกาสพบพระธรรมกถึกคู่เทศน์ เพื่อปรึกษาและวางแนวทางการเทศน์ ตลอดจนชักชวนกันเป็นอย่างดี

๔) ทบทวนหลักปริยัติให้ขึ้นใจ

๕) เตรียมแผนการถามการตอบ และเกร็ดความรู้ที่จะสอดแทรก

๖) ศึกษาอุปนิสัยใจคอก และท่าทีของคู่เทศน์การแสดงธรรมแบบปุจฉา^{๔๘} การวิสัชนา จึงเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการอธิบายธรรมเพื่อให้ผู้ฟังได้สาระความรู้ที่ลึกซึ้ง และหลากหลายจากการถามและการตอบของผู้เทศน์และเป็นการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องในหลักปริยัติและจะได้นำไปปฏิบัติจนเกิดเป็นปฏิเวธต่อไป

๔.๓ การประยุกต์ใช้หลักพระธรรมกถึกของพระสงฆ์ผู้เผยแผ่ในสังคมไทย

การประยุกต์ใช้หลักพระธรรมกถึกของพระสงฆ์ผู้เผยแผ่ในสังคมไทย เป็นการกล่าวถึงการประยุกต์ใช้หลักพระธรรมกถึกของพระสงฆ์ผู้เผยแผ่ในสังคมไทย โดยองค์แห่งธรรมกถึก คือ วัชระที่จะเผยแผ่คำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือนักเทศก์จะต้องประกอบด้วยองค์ ๕ ประการคือ

(๑) แสดงธรรมไปโดยลำดับไม่ตัดลัดให้ขาดความ

(๒) อ้างเหตุผลแนะนำให้ผู้ฟังเข้าใจ

(๓) ตั้งจิตเมตตาปรารภนาให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง

(๔) ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภ

(๕) ไม่แสดงธรรมกระทบตนและผู้อื่นคือว่าไม่ยกตนเสียดสีผู้อื่น^{๔๙}

ส่วน การแสดงธรรมหรือการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในยุคปัจจุบันนี้มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการนำเอารูปแบบและวิธีการที่มีความแปลกใหม่ เพื่อที่จะให้การแสดงธรรมหรือการเผยแผ่พุทธธรรมนั้นมีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น กล่าวได้ว่าชวนให้ผู้ฟังนั้นเกิดอารมณ์คล้อยตามที่จะฟังการแสดงธรรมหรือการเผยแผ่พุทธธรรมนั้นเป็นอย่างดีสำหรับรูปแบบและวิธีการในการเผยแผ่ธรรมะนั้นก็มีอยู่ด้วยกันหลายวิธี พระสงฆ์ผู้เป็นพระธรรมกถึกผู้แสดงธรรมนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเลือกรูปแบบและวิธีการนั้นๆ ให้มีความเหมาะสมทั้งต่อตนเอง และต่อผู้รับฟัง คือ เลือกรูปแบบที่ตนนั้นถนัด และให้มีความเหมาะสมกับผู้ฟัง เพียงเท่านี้ก็สามารถที่จะทำให้การเผยแผ่นั้นดูน่าสนใจมากขึ้น รูปแบบและวิธีการนำเสนอที่ควรจะนำมาใช้ในการเผยแผ่ในปัจจุบันตามหลักพระธรรมกถึก ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

(๑) พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) เป็นพระสงฆ์ผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทยโดยใช้หลักพระธรรมกถึกเช่น

^{๔๘} พินิตร น้อยพุทธา, นักพูดนักเทศน์, หน้า ๑๗๔.

^{๔๙} อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๙/๑๗๔.

๑) ท่านได้อธิบายความตามหลักของพระธรรมกถึกต่อความหมายของความดีว่า เราควรจะให้หัวพระแล้วก็เอาความดีของพระใส่ใจไปด้วย ความดีคืออะไร คือความไม่ประมาท ไม่เผลอ^{๕๐}

๒) ท่านได้อธิบายความตามหลักของพระธรรมกถึกต่อผลของความดีว่า บุคคลที่กระทำความดีโดยหวังเอาความดีแท้ๆ นั้นไม่มีปัญหาอะไร เขาจักต้องได้ความดีตอบแทนเสมอ คนเช่นนี้แหละเป็นคนนำความสงบสุขมาสู่โลก ว่ากันตามความจริงแล้ว ควรทำดีเพื่อความดี ทำงานเพื่องาน อย่าไปหวังผลจากอะไร จากสิ่งนั้น ปล่อยให้ผลมันเกิดขึ้นเองตามเรื่องของมัน เราเองมีหน้าที่แต่เพียงกระทำ เท่านั้น เมื่อทำกิจเสร็จแล้วก็เป็นอันหมดเรื่องกัน อย่างนี้ใจสบาย ความทุกข์ไม่เกิด เพราะต้องการอะไรแล้วไม่ได้สมหวังสิ่งที่ดีที่สุดมนุษย์จะต้องได้อะไรนั่นคืออะไร ก็พบว่าความรู้สึกที่เป็นความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์ มีความสุขถึงขนาดที่ว่าทำหน้าที่ก็เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่ มีจิตใจเต็มเปี่ยมไปด้วยความหวังดีแก่โลกทั้งมวล^{๕๑}

๓) ท่านได้อธิบายความตามหลักของพระธรรมกถึกต่อเกณฑ์การตัดสินความดีว่า “บาปก็ดี บุญก็ดี มันเกิดดับ เกิดดับ อยู่ตลอดเวลา “บาป” เกิดเพราะเราขาดสติปัญญา “บุญ” เกิดเพราะเรามีสติปัญญา เราคิดถูกคิดชอบ บุญก็เกิดขึ้น ความดีความงามเกิดขึ้น เกิดแล้วก็ดับไป ไม่ได้ตั้งอยู่ถาวร”^{๕๒}

๔) ท่านได้อธิบายความตามหลักของพระธรรมกถึกต่อหลักธรรมที่มีความสัมพันธ์กับการส่งเสริมความดีว่า “นิมิตต์ สาธูรูปานํ กตญญุตเวทิตา” แปลว่า ความรู้คุณและประกาศตอบแทนคุณนั้นให้ปรากฏ เป็นเครื่องหมายของคนดี^{๕๓} “ไม่มีอะไรชัดแจ้งไปกว่าความรู้แจ้งที่เกิดมาจากปัญญา จิตที่เข้าถึงความว่างปราศจากกิเลสตัณหา เป็นจิตที่ประกอบด้วยปัญญาเป็นอย่างยิ่ง จิตที่เข้าถึงความว่างจากกิเลสเป็นอย่างยิ่งคือ จิตที่เข้าถึงพระนิพพาน ดังนั้น ปัญญาจัดเป็นธรรมะที่สูงที่สุดในทางพระพุทธศาสนา คือปัญญารู้แจ้งพระนิพพาน (เป็นโลกุตตรปัญญา)”^{๕๔} “ปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาแก้อาศัยหลักธรรมะเขาบอกว่า อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล สิ่งใดเป็นกุศลก็เรียกว่าใช้ได้ ทำได้ แต่ถ้าสิ่งใดเป็นอกุศล สิ่งนั้นไม่ดี มีทุกข์มีโทษ เราไม่ควรจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งนั้นๆ”^{๕๕}

๕) ท่านได้อธิบายความตามหลักของพระธรรมกถึกต่อเกณฑ์การตัดสินความดีว่า คนดีย่อมมีความหนักแน่น อดทนให้การดูแลบำรุงรักษาบิดามารดาให้อยู่เป็นสุข เพราะพ่อแม่เป็นพระประจำบ้าน เป็นเทวดาประจำบ้าน ไม่ต้องไปกราบไหว้เทวดาที่ไหน กราบไหว้บิดามารดาก็พอแล้ว การเคารพกราบไหว้พ่อแม่เป็นมงคลชีวิต^{๕๖}

^{๕๐} พระพรหมมั่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) , *อยู่กับความดีของชีวิต* , (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสถาพรบุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๗๗.

^{๕๑} พุทธทาสภิกขุ , *โอวาทท่านพุทธทาส* , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ , ๒๕๓๔), หน้า ๑๒๒.

^{๕๒} พระพรหมมั่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), *อยู่กับความดีของชีวิต*, หน้า ๑๑๓.

^{๕๓} พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), *กตญญุตเวทิตา เป็นเครื่องหมายของคนดี*, หน้า ๑๙-๒๐.

^{๕๔} พุทธทาสภิกขุ, *คู่มือมนุษย์: ฉบับสมบูรณ์*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ , ๒๕๔๘), หน้า ๔๘ - ๔๙.

^{๕๕} พระพรหมมั่งคลาจารย์ (ปิ่น ปัญญานันทภิกขุ), *อยู่กับความดีของชีวิต*, หน้า ๑๙.

^{๕๖} พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), *กตญญุตเวทิตา เป็นเครื่องหมายของคนดี*, หน้า ๑๙-๒๐.

(๒) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) เป็นพระสงฆ์ผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทยโดยใช้หลักพระธรรมกถึกเช่น

๑) ท่านได้อธิบายความตามหลักของพระธรรมกถึกต่อหลักการประพจน์ความดีว่า การที่จะดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง หรือมีชีวิตที่ดีงามได้นั้น จะต้องมีการฝึกฝนพัฒนาตน ซึ่งได้แก่กระบวนการที่เรียกว่า การศึกษา จะเป็นปัจจัยชักนำไปสู่ความรู้ ความเข้าใจ ความคิดเห็น ตลอดจนความเชื่อถือถูกต้อง ที่เรียกว่า สัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นแกนนำของชีวิตที่ดีงามทั้งหมด และนำไปสู่การพัฒนาปัญญา ที่เป็นแกนกลางของการพัฒนาคนที่เรียกว่า การศึกษานั้นเอง^{๕๗}

๒) ท่านได้อธิบายความตามหลักของพระธรรมกถึกต่อความหมายของความดีไว้ในหนังสือ พุทธธรรม ว่า ความหมายของคำว่าดี หรือ ไม่ดี นั้นมักจะ กำกวม ดี นี้ เรามักใช้ในความหมายว่าน่าปรารถนา ตรงกับความพอใจ ชอบใจ หรือแม้กระทั่งเป็นไปตามค่านิยม ดังนั้นจึงต้องมีการแยกแยะเช่นว่า ดี ตรงไปตรงมาตามความจริงตามธรรมชาติ ดีต่อชีวิต ดีในเชิงสังคม เป็นต้น^{๕๘}

๓) ท่านได้อธิบายความตามหลักของพระธรรมกถึกต่อประเภทของความดีว่า พุทธโอวาทที่เป็นหลักใหญ่ ๓ อย่างคือ

๑. สพพปาปสส อกรณ การไม่ทำความชั่วทั้งปวง (ศีล)

๒. กุสลสสุปปสมปทา การบำเพ็ญความดีให้เพียบพร้อม (สมาธิ)

๓. สจิตตปริโยทปนํ การทำจิตของตนให้ผ่องใส^{๕๙} (ปัญญา)

๔) ท่านได้อธิบายความตามหลักของพระธรรมกถึกต่อผลของความดีว่า เมื่อวิเคราะห์ตามหลักความสัมพันธ์สืบทอดเหตุปัจจัยสู่ผลต่างๆที่ตรงกัน ก็เห็นได้ว่า

๑. ผลตามธรรมชาติ หรือผลตามธรรม ก็เกิดขึ้นแล้วคือเขาปลูกต้นไม้ เมื่อทำเหตุปัจจัยของมันครบ ต้นไม้ก็ขึ้นมา

๒. ผลตามธรรมแก่ตัวเขาเอง ที่เป็นผู้ทำการนั้นเขาก็ได้แล้ว เช่น เกิดและเพิ่มความรู้ความเข้าใจ ความชำนาญที่เรียกกันว่า ทักษะ ในเรื่องต้นไม้และการปลูกต้นไม้ ตลอดจนผลพวง เช่นร่างกายแข็งแรง เสริมสุขภาพ

๓. ผลตามธรรมแก่สังคมคือ ท้องถิ่นของเขา ตลอดจนถึงโลกมนุษย์ทั้งหมด ได้สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่ดีงามเพิ่มขึ้น^{๖๐}

๕) ท่านได้อธิบายความตามหลักของพระธรรมกถึกต่อเกณฑ์การตัดสินความดีว่า ได้เสนอเกณฑ์ร่วมเพื่อใช้ประกอบการตัดสินความดี ความชั่วนั้นก็คือ

๑. ใช้มโนธรรมคือความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเองพิจารณาว่า การที่กระทำนั้นตนเองติเตียนตนเองได้หรือไม่ เสียความเคารพหรือไม่

^{๕๗} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตฺโต), *วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๗.

^{๕๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) , *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ* , พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ , (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๙๕.

^{๕๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, หน้า ๒๒๖.

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๙.

๒. พิจารณาการยอมรับของวิญญาณ หรือนักปราชญ์หรือบัณฑิต
 ว่าเป็นสิ่งที่วิญญาณยอมรับหรือไม่ ขึ้นชมสรรเสริญ หรือ ต่ำหนิติเตียน

๓. พิจารณาลักษณะและผลของการกระทำทั้งต่อตนเองและผู้อื่น
 ว่าเป็นการเบียดเบียนตนเอง เบียดเบียนผู้อื่น ทำตนเองหรือผู้อื่นให้เดือดร้อน หรือไม่

๔. เป็นไปเพื่อประโยชน์สุข หรือเป็นไปเพื่อทุกข์ ทั้งแก่ตนเองและ
 ผู้อื่นหรือไม่ เป็นต้น^{๖๑}

(๓) พระพรหมบัณฑิต (ศ.ดร.ประยูร ธมฺมจิตฺโต) เป็นพระสงฆ์ผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาใน
 สังคมไทยโดยใช้หลักพระธรรมกถึกเช่น

๑) ท่านได้อธิบายความตามหลักของพระธรรมกถึกต่อหลักธรรมที่มีความสัมพันธ์
 กับการส่งเสริมความดีว่า “ปัญญา” หมายถึง ความรู้ทั่ว, ปรึกษาหยั่งรู้เหตุผล, ความรู้เข้าใจชัดเจน,
 ความรู้เข้าใจยังแยกได้ในเหตุผล, ดีชั่ว, คุณโทษ, สิ่งที่เป็นประโยชน์มิใช่ประโยชน์^{๖๒}

๒) ท่านได้อธิบายความตามหลักของพระธรรมกถึกต่อความหมายของความดีว่า
 คำว่า “ดี” เป็นคุณศัพท์ที่คนบัญญัติขึ้นเรียกสิ่งที่เขาพึงพอใจ การตัดสินว่าสิ่งใดเป็นความดีขึ้นอยู่กับ
 ข้อเท็จจริงที่ว่าเขาชอบสิ่งนั้นหรือไม่ ถ้าชอบเขาก็ว่าสิ่งนั้นดี ดังนั้น ความดีจึงเป็นเรื่องอัตนัยที่
 แตกต่างไปตามทัศนะส่วนตัวของแต่ละคน^{๖๓}

๓) ท่านได้อธิบายความตามหลักของพระธรรมกถึกต่อผลของความดีว่า การทำ
 ความดีด้วยใจไม่บริสุทธิ์ ทำให้ได้บุญน้อย...แก่นของบุญอยู่ที่เจตนาที่บริสุทธิ์ ก่อนทำบุญต้องบริสุทธิ์
 กำลังทำบุญเจตนาที่บริสุทธิ์ เมื่อทำเสร็จแล้วเจตนาที่ยังบริสุทธิ์ อย่างนี้จึงเป็นบุญสมบูรณ์^{๖๔}

๔) ท่านได้อธิบายความตามหลักของพระธรรมกถึกต่อเกณฑ์การตัดสินความดีว่า
 การแสวงหาเกณฑ์การตัดสินความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์ และการแสวงหาเกณฑ์การตัดสินความดี
 ของมนุษย์ว่าอย่างไรถูกหรือผิด ควรหรือไม่ควรทางจริยศาสตร์พยายามหาคำตอบการแก้ปัญหา ๓
 ประเภท เหล่านี้คือ

๑ . ปัญหาเรื่องความมีอยู่ของคุณค่าความดี นั่นคือ นักปรัชญา
 พยายามตอบคำถามว่าความดีคืออะไร เช่น อริสโตเติลตอบว่า ความดีคือ ความสุข ส่วนเอพิคิวรัส
 ตอบว่า ความดีได้แก่ ความสุขสำราญ

๒. ปัญหาเรื่องเกณฑ์การตัดสินความดี นั่นคือ นักปรัชญาเสนอ
 เกณฑ์การตัดสินความดีส่วนโปรแทกอร์สเสนอว่า ความพอใจเรื่องใด เรื่องนั้นก็ดีสำหรับเขา

๓. ปัญหาเรื่องอุดมคติของชีวิต นั่นคือ การดำเนินชีวิตแบบใดจึงดี
 ที่สุด เช่น อริสโตเติลกล่าวว่า การใช้ชีวิตที่คิดค้นปรัชญา คือแบบชีวิตที่ดีที่สุด ส่วนพอกสโตอิกตอบว่า

^{๖๑} อ้างแล้ว, หน้า ๑๗๙-๑๘๐.

^{๖๒} อ้างแล้ว, หน้า ๑๖๔.

^{๖๓} พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ปรัชญากรีก**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
 ศยาม, ๒๕๕๒), หน้า ๑๙๗ - ๑๙๘.

^{๖๔} พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ทำความดีมีความสุข**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร :
 โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๗๖.

การ มีชีวิตอยู่ตามธรรมชาติเป็นแบบชีวิตในอุดมคติ การกระทำใดที่ชำระกิเลสให้หมดไปจากใจ และเพิ่มคุณธรรมเข้าไป การกระทำนั้นเป็นความดี^{๖๕}

(๔) พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) เป็นพระสงฆ์ผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทยโดยใช้หลักพระธรรมกถึกเช่น

๑) ท่านได้อธิบายความตามหลักของพระธรรมกถึกต่อประเภทของความดีว่า ดีชั้นธรรมดานั้นคือ สติมาทันในขณะที่มันเกิดเวทนา เช่น รู้สึกชอบ หรือไม่ชอบแล้ว สติมาทัน เลยหยุดแค่เวทนา อย่างดีเลิศหยุดอยู่แค่ผัสสะ อย่างดีธรรมดาหยุดอยู่แต่เวทนา ไม่ปรุงเป็นตัณหา...นี่ ดีที่เรียกว่าชั้นธรรมดา ไม่ถึงขนาดว่าดีมาก เป็นเพียงชั้นธรรมดา ก็หมายความว่า มันเกิดตัณหาแล้ว เวทนาเกิดขึ้นแล้ว แล้วยังเกิดตัณหา อย่างอย่างนั้น อย่างอย่างนี้ด้วย ก็ยังมีทางที่จะหยุดเสียตั้งนั้น เราจึงได้เป็นสามขนาดคือว่า ดีพิเศษนั้นหยุดอยู่แค่ผัสสะเลย ดีธรรมดาก็หยุดอยู่แค่เวทนา ที่นี้ ธรรมดาหรือว่าไม่สู้ดีนักนั้นก็หยุดอยู่ที่ตัณหา^{๖๖}

๒) ท่านได้อธิบายความตามหลักของพระธรรมกถึกต่อประเภทของความดีว่า ดีชั้นธรรมดานั้นคือ สติมาทันในขณะที่มันเกิดเวทนา เช่น รู้สึกชอบ หรือไม่ชอบแล้ว สติมาทัน เลยหยุดแค่เวทนา อย่างดีเลิศหยุดอยู่แค่ผัสสะ อย่างดีธรรมดาหยุดอยู่แต่เวทนา ไม่ปรุงเป็นตัณหา...นี่ ดีที่เรียกว่าชั้นธรรมดา ไม่ถึงขนาดว่าดีมาก เป็นเพียงชั้นธรรมดา ก็หมายความว่า มันเกิดตัณหาแล้ว เวทนาเกิดขึ้นแล้ว แล้วยังเกิดตัณหา อย่างอย่างนั้น อย่างอย่างนี้ด้วย ก็ยังมีทางที่จะหยุดเสียตั้งนั้น เราจึงได้เป็นสามขนาดคือว่า ดีพิเศษนั้นหยุดอยู่แค่ผัสสะเลย ดีธรรมดาก็หยุดอยู่แค่เวทนา ที่นี้ ธรรมดาหรือว่าไม่สู้ดีนักนั้นก็หยุดอยู่ที่ตัณหา^{๖๗}

๓) ท่านได้อธิบายความตามหลักของพระธรรมกถึกต่อหลักธรรมที่มีความสัมพันธ์กับการส่งเสริมความดีว่า สัมมาทิฐิคือปัญญาอันเห็นชอบคือเห็นว่า อะไรดี อะไรชั่ว อะไรผิด อะไรถูก อะไรเป็นการผูกมัด อะไรเป็นการปล่อยวาง อะไรเป็นความบริสุทธิ์ อะไรเป็นความเศร้าหมอง อะไรเป็นการจมติดอยู่ในกองทุกข์ อะไรเป็นการปล่อยให้ผ่านไป อะไรเป็นทางให้จมอยู่ในวัฏฏสงสาร อะไรเป็นทางที่จะให้ห้วงล่อแห่งวัฏฏสงสารเสียได้^{๖๘}

๔) ท่านได้อธิบายความตามหลักของพระธรรมกถึกต่อความดีกับนิพพานว่า นิพพาน นั้นมันแปลว่า เย็นลงๆ คนร้อนเป็นไฟพลุ่งๆ เหมือนกับอยู่ในนรก นี่ก็เรียกว่ามันร้อนอยู่ ยังไม่นิพพาน ที่นี้หาวิธีทำด้วยธรรมะให้มันเย็นลงๆ อยู่เสมอ มันก็นิพพานๆ จนกว่าเมื่อไรจะถึงที่สุดก็คือ นิพพานชั้นสูงสุด^{๖๙}

(๕) พระเทพสิงหบุราจารย์ (จรัญ ฐิตธมโม) เป็นพระสงฆ์ผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทยโดยใช้หลักพระธรรมกถึกเช่น

๑) ท่านได้อธิบายความตามหลักของพระธรรมกถึกต่อความหมายของความดีว่า คนที่มีความคิดแตกต่างกัน ก็เนื่องจากว่า คนดี คนไม่ดี เขาจะรู้ตัวไหมว่าเขาเป็นคนไม่ดี ไม่รู้หรือกะ

^{๖๕} พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมมจิตโต), *ทำความดีมีความสุข*, หน้า ๗๔.

^{๖๖} พุทธทาสภิกขุ, *โอวาทท่านพุทธทาส*, หน้า ๒๗๐-๒๗๑.

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๐-๒๗๑.

^{๖๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๓.

^{๖๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕.

ก็เข้าข้างตัวเองอยู่เสมอ เขาก็ว่าเขาเด่น เขาดี เขาดัง คนอื่นดีสู้เขาไม่ได้ คนประเภทนี้เป็นอย่างนั้น จะรับรู้จริงก็เมื่อเจริญพระกรรมฐาน^{๗๐}

๒) ท่านได้อธิบายความตามหลักของพระธรรมกถึกต่อประเภทของความดีว่า ที่
 อาตมากล่าวว่า ความดีเป็นศัตรูของชีวิต มันเป็นศัตรูสำหรับคนชั่วมันสร้างความดีไม่ได้เลย ความดีเป็นอุปสรรคขัดขวางไม่ให้สร้าง มารไม่มี บารมีไม่เกิด ความดีเกิดไม่ได้ มันอยู่ตรงนี้ ต้องมีมารผจญตลอดรายการ ถ้าชนะมารได้คือบพสวดพาหุงมหากา ในเมื่อชนะมารแล้ว ความดีก็จะถึงจิตใจมารไม่มี บารมีไม่เกิด ประเสริฐได้หรือ ความดีต้องลงทุนความลำบากได้ ถ้าลงทุนความลำบากไม่ได้ ความดีที่ไหนดจะสิ่งสถิตอยู่ในจิตใจผู้ใดได้บ้าง สร้างความชั่วนี้ดูได้ง่าย ชอบลงทุนความสบาย กินสบาย นอนสบายไม่เอางานเอาการ แถมมันยังชั่วโดยไม่รู้ตัว คนชั่วมันขี้เกียจทำดี และคนชั่วสร้างความดีไม่ได้แน่นอน ไม่ต้องมานั่งเจริญพระกรรมฐาน ๓ วันหนึ่งเลย บอกทนนไม่ไหว นี่แหละคนชั่วชอบลงทุนความสบายอย่างนี้ ชอบกินสบาย นอนสบาย การงานไม่เอากำลังชั่วโดยไม่รู้ตัวดูตรงนี้ ไม่ใช่ดูคนชั่วไปดูตรงที่การแต่งตัว เราจะดูว่าคนเขาเป็นคนชั่วหรือคนดี ต้องดูที่งานการของเขาว่าเขามีความรับผิดชอบไหม คนชั่วจะไม่รับผิดชอบเลย เราจะไหว้วานไปทำไปก็ทำเสียหมด ถ้าเป็นบริษัทคนงานเยอะแยะต้องใช้เวลาดูนาน เดียวก็รู้ไหล่ออกมา คนขยันนั้นไม่เม้มสตาจค์หรืออก ต้องระวังคนขี้เกียจ มันจะคอยเม้มมคอยดูว่าจะเอาอะไร อยู่ตรงนี้ ต้องเจริญพระกรรมฐานแล้วจะรู้ได้อย่างนี้คนเราขี้เกียจทั้งนั้นจะขี้เกียจมากหรือขี้เกียจน้อยเท่านั้น มีหรือคนขยันทำงานมากมาย มีน้อยมาก^{๗๑}

๓) ท่านได้อธิบายความตามหลักของพระธรรมกถึกต่อผลของความดีว่า วัฏจักรคือ จิตของท่านเองมันหมุนคือเราทำความดีวันนี้ พรุ่งนี้ทำความชั่ว วันหนึ่งอารมณ์ดี อีกวันหนึ่งอารมณ์ไม่ดี มันจะอดีตอดีตไว้เรื่อย ถ้ามันหมุนไปถึงอารมณ์ชั่ว อารมณ์ไม่ดี เราจะได้รับทุกข์ในวันนั้นแน่นอนที่สุดแต่ทุกคนไม่รู้หรือ^{๗๒}

๔) ท่านได้อธิบายความตามหลักของพระธรรมกถึกต่อเกณฑ์การตัดสินความดีว่า จากทัศนะของพระเถระผู้ใหญ่ในสังคมไทยต่อเกณฑ์การตัดสินความดี สรุปได้ว่า เกณฑ์การตัดสินความดี ความชั่ว นั้นก็คือ

๑. ใช้นิยามคือ ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเอง

๒. พิจารณาการยอมรับของวิญญูชน หรือนักปราชญ์หรือบัณฑิต
 ว่าเป็นสิ่งที่วิญญูชนยอมรับหรือไม่ คนชมสรรเสริญ หรือตำหนิตติเยน

๓. พิจารณาลักษณะและผลของการกระทำทั้งต่อตนเอง และผู้อื่น
 ว่าเป็นการเบียดเบียนตนเอง เบียดเบียนผู้อื่น ทำตนเองหรือผู้อื่นให้เดือดร้อนหรือไม่

๔. เป็นไปเพื่อประโยชน์สุข หรือเป็นไปเพื่อทุกข์ ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นหรือไม่^{๗๓}

^{๗๐} พระเทพสิงหบุราจารย์ (จรัญ ฐิตธมฺโม), พุทฺธโธโลยี, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พระพุทธศาสนาประกาศ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐๗.

^{๗๑} พระเทพสิงหบุราจารย์ (จรัญ ฐิตธมฺโม) , สร้างความดีต้องมีอุปสรรค , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พระพุทธศาสนาประกาศ, ๒๕๕๕), หน้า ๓๕.

^{๗๒} พระเทพสิงหบุราจารย์ (จรัญ ฐิตธมฺโม), พุทฺธโธโลยี, หน้า ๘๓.

^{๗๓} พระเทพสิงหบุราจารย์ (จรัญ ฐิตธมฺโม), พุทฺธโธโลยี, หน้า ๘๓.

๕) ท่านได้อธิบายความตามหลักของพระธรรมกถึกต่อหลักการประพจน์ความดีว่า ความดีเป็นศัตรูของชีวิต เป็นศัตรูสำหรับคนชั่วทำให้สร้างไม่ได้เลย ความดีเป็นอุปสรรคขวางไม่ให้สร้าง มารไม่มี บารมีไม่เกิด ประเสริฐไม่ได้ ต้องมีมารผจญตลอด ถ้าชนะมารได้คือบพสวดถวายพระพระ (พาหุง มหาภา) ในเมื่อชนะมารแล้ว ความดีจะถึงจิตใจ สร้างความดีต้องลงทุนความลำบากได้ ถ้าลงทุนความลำบากไม่ได้ ความดีที่โหนจะสิ่งสถิตอยู่ในจิตใจผู้ใดได้บ้าง วันเวลาหมดไปอย่างน่าเสียดาย เราสร้างความดีมากเท่าใด เวลาหมดไปความดีก็เพิ่มขึ้น แต่บางคนสร้างแต่ความไม่ดีก็อยากใช้เวลาหมดไปไว้นั่นต่างกันว่าความทุกข์ ความสุขของบุคคลแต่ละท่านไม่เหมือนกัน เหมือนพระนวกะมาบวชแต่ละพรรษาบางท่านก็นับวันนับคืนนับเวลาอยากให้ออกพรรษาไวๆ จะได้สึกก็มี แต่บางท่านพอออกพรรษาแล้วเสียใจว่าเวลาไม่น่าหมดไว เรากำลังสร้างความดีให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เวลาทั้งหมดไปอย่างน่าเสียดาย คิดไม่ตรงกันเนื่องจากว่าสุขกับทุกข์ หรือคนสร้างความดีนั้นมีอุปสรรคมากเหลือเกิน คนสร้างความชั่วนั้นไม่มีอุปสรรค ไม่มีใครขัดขวาง ไม่มีมาร^{๗๔}

๔.๔ สรุป

สรุปความว่า การประยุกต์ใช้หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับคุณสมบัติของพระธรรมกถึกในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย โดยแบ่งออกเป็น พระธรรมกถึกกับการสอนธรรม การเทศน์ คืองานสอนพระธรรมกถึกก่อนจะลงมือสอนควรพิจารณาถึงผู้ฟังว่าเป็นอย่างไร การจะเป็นนักเทศน์ก็ต้องรู้จักการสังเกต รู้จักวิเคราะห์เจาะลึกลงไปในเรื่องต่างๆ ให้มาก เช่น เรื่องบุคคลงาน สถานที่ และเหตุการณ์ที่คนสนใจ สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นสิ่งที่นักเทศน์ฟังต้องคำนึงถึงเสมอเพื่อให้การเทศน์นั้นบรรลุผลที่วางไว้ ดังนั้น พระธรรมกถึกควรจะยึดหลักคือ (๑) การแสดงธรรมไม่ควรขาดปฏิญเทศ (๒) ต้องเลือกอุเทศให้เหมาะสม ส่วนเนื้อหาหรือเนื้อเรื่องที่สอน ผู้เทศน์ต้องกำหนดเนื้อหาหรือเนื้อเรื่องที่สอนให้เหมาะสม ในการเทศน์ทุกครั้ง คือ (๑) สอนจากสิ่งที่รู้ ที่เห็น เข้าใจได้ง่าย หรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว (๒) สอนเรื่องที่ค่อยๆ ลุ่มลึกยากลงไป (๓) สอนในสิ่งที่อาจจะแสดงได้ด้วยของจริง (๔) สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง ไม่วกวน ไม่ออกนอกเรื่อง โดยไม่เกี่ยวกับเนื้อหา (๕) สอนมีเหตุผล พิสูจน์ได้ตามจริง มีข้ออ้างอิง (๖) สอนเท่าที่จำเป็น สอนให้เกิดความเข้าใจ เท่าที่ผู้ฟังจะรับได้ หลังจากพระธรรมกถึกเทศน์ บรรยาย หรือแสดงธรรมจบแล้ว อย่าลืมที่จะประเมินผลการเทศน์ เมื่อพระธรรมกถึกพิจารณาจากผลของการเทศน์แล้วก็จะนำไปสู่การปรับปรุง แก้ไขในส่วนที่ผิดพลาดและรักษาเพิ่มเติมในส่วนที่ดีแล้วนั้นต่อไป

การประยุกต์ใช้ เทคนิคและวิธีการใช้หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมกถึก การที่พระธรรมกถึกจะเทศนาหรือการบรรยายธรรม จะต้องใช้เทคนิคที่ดี งดงามและมีความไพเราะจับใจทั้งในเบื้องต้น ท่ามกลาง และเบื้องปลายต้องมีองค์ประกอบพื้นฐาน ๖ ประการ คือ (๑) ลีลาสวย (๒) รวยสาระ (๓) จังหวะดี (๔) ชี้หลักธรรม (๕) ใจความกระชับ (๖) เหมาะกับเวลา วิธีการเทศน์ของพระธรรมกถึก พระธรรมกถึกต้องมีเคล็ดลับและศิลปะสำคัญที่นักเทศน์ควรทำความเข้าใจ^๓ ประการ คือ (๑) ทุน หมายถึง พระธรรมกถึกต้องมีพื้นความรู้และความสามารถที่มีอยู่เดิม (๒) ทาง หมายถึง พระธรรมกถึกต้องมีวิธีเข้าถึงความสำเร็จ ต้องมีวิธีการเหล่านี้เป็นแนวทางเช่น พระธรรม-

^{๗๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

กถีกต้องมีครูแนะนำ (๓) ธรรม ในที่นี้ หมายถึง หลักการและอุดมคติของพระธรรมกถึกผู้เป็นนักเทศน์ ในการเทศน์นั้นควรมีข้อปฏิบัติขั้นพื้นฐานที่เป็นวินัย ธรรมเนียม และจรรยา เกี่ยวกับการเทศน์ที่นักเทศน์ควรจะเรียนรู้ไว้ เพื่อการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องตามแบบแผนของการเป็นพระธรรมกถึกที่ดี

พระธรรมกถึก หรือ พระสงฆ์ คือหมู่ชนที่ศึกษาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ทั้งในด้านการศึกษา การปฏิบัติ การเผยแผ่ และการดูแลรักษาพระพุทธศาสนา ในฐานะเป็นตัวแทนพระพุทธเจ้า เพื่อนำหลักธรรมมาช่วยชาวโลกให้พ้นจากความทุกข์ สมดังเจตนารมณ์ที่พระพุทธองค์ได้ประทานไว้ในคราวเมื่อส่งพระสงฆ์ไปประกาศ พระศาสนา ครั้งแรกว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่ทวยเทพ และมนุษย์ พวกเธอจงอย่าได้ไปทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะครบบริบูรณ์บริสุทธิ์ ในการเทศน์ทุกครั้ง พระธรรมกถึกผู้เทศน์ทุกท่าน จะต้องวางจุดหมายของการเทศน์ไว้ ๒ ชั้น คือ (๑) จุดหมายชั้นสูงสุด ได้แก่ วิมุตติ คือ เทศน์ให้ผู้ฟังเข้าถึงวิมุตติ หลุดพ้นจากกิเลสจนบรรลุมรรคผลนิพพาน (๒) จุดหมายชั้นต่ำลงมา คือ ให้ผู้ฟังได้ อานิสสแห่งการฟังธรรม อย่างน้อย ๕ ประการเช่น ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง เข้าใจชัดสิ่งที่ได้ฟังแล้ว แก่ล้าในเรื่องที่ได้ฟังแล้ว ทำความเห็นให้ตรง จิตของเขาย่อมผ่องใส

การประยุกต์ใช้ หลักพระธรรมกถึก ของพระสงฆ์ผู้เผยแผ่ในสังคมไทย เช่นพระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) เป็นพระสงฆ์ผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทยโดยใช้หลักพระธรรมกถึกเช่น ท่านได้อธิบายความตามหลักของพระธรรมกถึกต่อความหมายของความดีว่า เราควรจะให้พระแล้วก็เอาความดีของพระใส่ใจไปด้วย ความดีคืออะไร คือความไม่ประมาท ไม่ผล่อและต่อเกณฑ์การตัดสินความดีว่า “บาปก็ดี บุญก็ดี มันเกิดดับ เกิดดับ อยู่ตลอดเวลา “บาป” เกิดเพราะเราขาดสติปัญญา “บุญ” เกิดเพราะเรามีสติปัญญา เราคิดถูกคิดชอบ บุญก็เกิดขึ้น ความดีความงามเกิดขึ้น เกิดแล้วก็ดับไป ไม่ได้ตั้งอยู่ถาวร ” และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) เป็นพระสงฆ์ผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทยโดยใช้หลักพระธรรมกถึก เช่น ท่านได้อธิบายความตามหลักของพระธรรมกถึกต่อหลักการประพจน์ความดีว่า การที่จะดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง หรือมีชีวิตที่ดีงามได้นั้นจะต้องมีการฝึกฝนพัฒนาตน ซึ่งได้แก่กระบวนการที่เรียกว่า การศึกษา จะเป็นปัจจัยชักนำไปสู่ความรู้ ความเข้าใจ ความคิดเห็น ตลอดจนความเชื่อถือถูกต้อง ที่เรียกว่า สัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นแกนนำของชีวิตที่ดีงามทั้งหมด และนำไปสู่การพัฒนาปัญญา ที่เป็นแกนกลางของการพัฒนาคนที่เรียกว่า การศึกษา และต่อความหมายของความดี ไว้ในหนังสือพุทธธรรม ว่า ความหมายของคำว่าดี หรือ ไม่ดี นี้ มักจะ กำกวม ดี นี้ เรามักใช้ในความหมายว่าน่าปรารถนา ตรงกับความพอใจ ชอบใจ หรือแม้กระทั่งเป็นไปตามค่านิยม ดังนั้นจึงต้องมีการแยกแยะเช่นว่า ดี ตรงไปตรงมาตามความจริงตามธรรมชาติ ดีต่อชีวิต ดีในเชิงสังคม เป็นต้น ท่านทั้ง ๒ รูปนี้เป็นพระสงฆ์ผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทยโดยใช้หลักพระธรรมกถึก คือ ท่านแสดงธรรมไปโดยลำดับไม่ตัดลัดให้ขาดความ ท่านอ้างเหตุผลแนะนำให้ผู้ฟังเข้าใจได้ง่าย ท่านตั้งจิตเมตตาปรารถนาให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง ท่านไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภ และท่านไม่แสดงธรรมกระทบตนและผู้อื่นคือว่าไม่ยกตนเสียดสีผู้อื่น